

SVET EVROPE ODBOR MINISTROV

Priporočilo Rec(2006)5

Odbora ministrov državam članicam

o Akcijskem načrtu Sveta Evrope za spodbujanje pravic in polnega sodelovanja invalidov v družbi: izboljšanje kakovosti življenja invalidov v Evropi v obdobju 2006–2015

(Odbor ministrov ga je sprejel 5. aprila 2006 na 961. zasedanju namestnikov ministrov.)

Odbor ministrov

ob ponovni potrditvi Resolucije (59) 23 z dne 16. novembra 1959 o razširitvi dejavnosti Sveta Evrope na družbenem in kulturnem področju;

ob upoštevanju Resolucije (96) 35 z dne 2. oktobra 1996, ki spreminja Delni sporazum Sveta Evrope na socialnem področju in v javnem zdravstvu, s čimer je spremenil strukturo Delnega sporazuma in se odločil na podlagi spremenjenih pravil, ki nadomeščajo tista, določena v resoluciji (59) 23, nadaljevati dejavnosti, ki so se izvajale in so bile razvite na podlagi te resolucije do zdaj in ki so med drugim vključevale invalide v skupnost, da bi na evropski ravni opredelile in prispevale k izvajanju modela usklajene politike za invalide, temelječe na načelih polnopravnega državljanstva in neodvisnega življenja, ki pomeni odstranjevanje ovir za vključevanje, kakršne koli so že, ne glede na to, ali so psihološke, izobrazbene, družinske, kulturne, socialne, poklicne, finančne ali arhitekturne;

ob upoštevanju, da je cilj Sveta Evrope doseči večjo enotnost med članicami Sveta in da bi se ta cilj lahko med drugim dosegel s sprejetjem skupnih pravil na področju invalidske politike za spodbujanje varstva političnih, civilnih, socialnih in kulturnih pravic ter pravic do izobrazbe;

ob upoštevanju Konvencije o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin (ETS št. 5);

ob upoštevanju načel, vključenih v spremenjeni Evropski socialni listini (ETS št. 163), in sicer pravice invalidov do neodvisnosti, vključenosti v družbo in sodelovanja v življenju skupnosti;

ob upoštevanju Standardnih pravil Združenih narodov za izenačevanje možnosti invalidov iz leta 1993;

ob upoštevanju Mednarodne klasifikacije funkcioniranja, invalidnosti in zdravja (International Classification of Functioning, Disability and Health (ICF)) Svetovne zdravstvene organizacije iz leta 2001;

ob upoštevanju Konvencije Mednarodne organizacija dela (MOD) o poklicni rehabilitaciji in zaposlovanju invalidov (št. C 159) iz leta 1983 ter ustreznega Priporočila Mednarodne organizacija dela (MDO) o poklicni rehabilitaciji in zaposlovanju invalidov (št. R 168), 1983;

ob upoštevanju Priporočila št. R (92) 6 Odbora ministrov državam članicam o skladni invalidski politiki;

ob upoštevanju ministrske deklaracije o invalidih **Razvoj v smeri polnega sodelovanja invalidov kot državljanov**, sprejete na drugi evropski konferenci ministrov, pristojnih za politike vključevanja invalidov, ki je potekala v Malagi (Španija) 7. in 8. maja 2003;

ob upoštevanju akcijskega načrta tretjega zasedanja voditeljev držav in vlad Sveta Evrope (CM(2005)80 končni), sprejetega v Varšavi 17. maja 2005, ki določa vlogo in glavne odgovornosti Sveta Evrope v prihodnjih letih;

ob upoštevanju Priporočila 1592 (2003) Parlamentarne skupščine Sveta Evrope Za polno vključenost invalidov v družbo;

ponovno potrjujejo univerzalnost, neločljivost in medsebojno odvisnost vseh človekovih pravic in temeljnih svoboščin ter potrebo, da se invalidom zagotovi njihovo polno uživanje brez kakršne koli diskriminacije;

glede na to, da je ocenjen sorazmerni delež invalidov v celotnem številu prebivalcev v Evropi 10 do 15 odstotkov, da so glavni vzroki invalidnosti bolezni, nesreče in stanja, ki povzročajo invalidnost med starejšimi, ter da se med drugim pričakuje, da bo število invalidov zaradi podaljševanja pričakovane življenjske dobe stalno naraščalo;

glede na to, da se krši človekovo dostojanstvo, če se ne spodbujajo pravice državljanov invalidov in se jim ne zagotavljajo enake možnosti;

glede na to, da zagotavljanje enakih možnosti članom vseh družbenih skupin prispeva k zagotavljanju demokracije in socialne usklajenosti;

v prepričanju, da bi na človekovih pravicah temelječ pristop k zagotavljanju vključevanja invalidov v družbo in njihovega polnega sodelovanja v njej moral biti vgrajen v vse ustrezne politike na mednarodni, državni, regionalni in lokalni ravni;

ob poudarjanju potrebe, da se zadeve, povezane z invalidnostjo, vključijo v prevladujočo usmeritev na vseh področjih prek skladnih politik in usklajenega delovanja;

ob potrditvi dela, ki ga je opravil Odbor za rehabilitacijo in vključevanje invalidov Sveta Evrope (CD-P-RR) pri pripravi tega akcijskega načrta za invalide;

ob poudarjanju pomena vzpostavitve partnerstva z nevladnimi organizacijami invalidov pri izvajanju akcijskega načrta za invalide in spremljanju njegovega izvajanja

priporoča, da vlade držav članic ob ustreznem upoštevanju svoje nacionalne, regionalne in lokalne strukture ter odgovornosti:

- a. v svojo politiko, zakonodajo in prakso vključijo ta načela kot ustrezna ter izvajajo dejavnosti, določene v akcijskem načrtu Sveta Evrope, za spodbujanje pravic in polnega sodelovanja invalidov v družbi: za izboljšanje kakovosti življenja invalidov v Evropi v obdobju 2006–2015, kot je razvidno iz dodatka k temu priporočilu;
- b. spodbudijo izvajanje in uporabo akcijskega načrta 2006–2015 Sveta Evrope za invalide na področjih, za katera niso neposredno odgovorne javne oblasti, vendar imajo kljub temu določeno moč ali igrajo določeno vlogo;
- c. v ta namen zagotovijo najširše mogoče razširjanje tega priporočila med vsemi zainteresiranimi udeleženci, na primer s kampanjami za povečanje ozaveščenosti in sodelovanjem z zasebnim sektorjem in civilno družbo, zlasti z vključevanjem nevladnih organizacij invalidov.

**Akcijski načrt Sveta Evrope
za spodbujanje pravic in polnega sodelovanja invalidov v družbi: izboljšanje kakovosti življenja
invalidov v Evropi v obdobju 2006–2015**

Vsebina

- 1 Povzetek
- 2 Uvod
- 3 Ključna področja ukrepov
  - 3.1 Področje ukrepov št. 1: Sodelovanje v političnem in javnem življenju
  - 3.2 Področje ukrepov št. 2: Sodelovanje v kulturnem življenju
  - 3.3 Področje ukrepov št. 3: Informacije in komunikacije
  - 3.4 Področje ukrepov št. 4: Izobraževanje
  - 3.5 Področje ukrepov št. 5: Zaposlovanje, poklicno usmerjanje in usposabljanje
  - 3.6 Področje ukrepov št. 6: Grajeno okolje
  - 3.7 Področje ukrepov št. 7: Prevoz
  - 3.8 Področje ukrepov št. 8: Življenje v skupnosti
  - 3.9 Področje ukrepov št. 9: Zdravstveno varstvo
  - 3.10 Področje ukrepov št. 10: Rehabilitacija
  - 3.11 Področje ukrepov št. 11: Socialno varstvo
  - 3.12 Področje ukrepov št. 12: Pravno varstvo
  - 3.13 Področje ukrepov št. 13: Varstvo pred nasiljem in zlorabo
  - 3.14 Področje ukrepov št. 14: Razvoj in raziskave
  - 3.15 Področje ukrepov št. 15: Ozaveščanje
- 4 Skupni vidiki različnih področij
  - 4.1 Uvod
  - 4.2 Invalidne ženske in dekleta
  - 4.3 Invalidi, ki potrebujejo višjo raven podpore
  - 4.4 Invalidni otroci in mladi
  - 4.5 Staranje invalidov
  - 4.6 Invalidni pripadniki manjšin in invalidni migranti
- 5 Izvajanje in nadaljnje spremljanje
  - 5.1 Uvod
  - 5.2 Izvajanje
  - 5.3 Nadaljnje spremljanje

Dodatek 1

Malaška ministrska deklaracije o invalidih Razvoj v smeri polnega sodelovanja invalidov kot državljanov, sprejeta na drugi evropski konferenci ministrov, pristojnih za politike vključevanja invalidov, ki je potekala v Malagi (Španija) 7. in 8. maja 2003

Dodatek 2 Viri

1 Povzetek

1.1 Poslanstvo

1.1.1 Malaška ministrska deklaracija o invalidih

Leta 1992 po prvi evropski konferenci ministrov, pristojnih za invalidsko politiko, je Odbor ministrov sprejel Priporočilo št. R (92) 6 o skladni invalidski politiki.

To začetno priporočilo je vplivalo na invalidsko politiko več kot deset let in spodbudilo nove načrte politike vključevanja, ki so dejansko koristili invalidom na nacionalni in mednarodni ravni.

Vendar so se v družbi zgodile velike spremembe in so v naslednjem desetletju potrebne nove strategije za nadaljnji razvoj na socialnih in človekovih pravicah temeljčega pristopa k zadevam, povezanim z invalidnostjo.

Maja leta 2003 na drugi evropski konferenci ministrov, ki je potekala v Malagi, Španija, so ministri, pristojni za invalidsko politiko, sprejeli Malaško ministrsko deklaracijo o invalidih Razvoj v smeri polnega sodelovanja invalidov kot državljanov.

Za pripravo akcijskega načrta Sveta Evrope za invalide je bila določena ustrezna strategija, usmerjena k spodbujanju človekovih pravic in izboljšanju kakovosti življenja invalidov v Evropi.

1.1.2 Izjava o poslanstvu

Akcijski načrt Sveta Evrope za invalide 2006–2015 si prizadeva, da bi cilje Sveta Evrope glede človekovih pravic, nediskriminacije, enakih možnosti, polnopravnega državljanstva in sodelovanja invalidov prenesel v okvir evropske politike za invalide za naslednje desetletje.

Ta akcijski načrt si prizadeva zagotoviti celovit prožen in prilagodljiv okvir, da bi ustrezal pogojem, značilnim za vsako državo. Mišljeno je, da bi bil za oblikovalce politik kot načrt, ki bi jim omogočil oblikovati, prilagoditi, preusmeriti in izvajati ustrezne načrte, programe in inovativne strategije.

Svet Evrope si bo prizadeval izvajati akcijski načrt za invalide, tako da bo vsem državam članicam pomagal v obliki priporočil, nasvetov in strokovnih informacij.

1.2 Temeljna načela in strateški cilji

1.2.1 Temeljna načela

Države članice bodo še naprej delovale znotraj protidiskriminacijskega okvira in okvira človekovih pravic, da bi povečale neodvisnost, svobodo izbire in kakovost življenja invalidov ter dvignile ozaveščenost glede invalidnosti kot dela človekove raznolikosti.

Ustrezno so upoštevani evropski in mednarodni dokumenti, pogodbe in načrti, zlasti razvojni dosežki v zvezi z osnutkom mednarodne konvencije Združenih narodov o pravicah invalidov.

Zaradi tega Nova strategija Sveta Evrope za socialno usklajenost (2004) poudarja, da je potrebna posebna zavzetost za zagotovitev dostopa do človekovih pravic ljudem, ki so v nevarnosti, da postanejo ranljivi, kot so otroci in mladi, migranti in etnične manjšine, invalidi in starejši.

Akcijski načrt za invalide priznava temeljno načelo, da mora družba vsem svojim državljanom zagotoviti, da se vplivi invalidnosti zmanjšajo na najmanjšo mogočo mero z dejavnim podpiranjem zdravega življenjskega sloga, varnejšim okoljem, ustrezno zdravstveno oskrbo, rehabilitacijo in podpornimi skupnostmi.

1.2.2. *Strateški cilji*

Ključni cilj akcijskega načrta za invalide je, da je praktično orodje za razvoj in izvajanje uresničljivih strategij za doseg polnega sodelovanja invalidov v družbi in dokončno vključitev invalidnosti v politike držav članic. Cilj akcijskega načrta je, da bi ustrezal pogojem, značilnim za vsako državo, in tranziciji, ki poteka v različnih državah članicah.

Vsebuje priporočila, naj se sprejmejo ukrepi na ravni države in tudi osvetlijo vidiki ranljivih skupin invalidov, ki se srečujejo s posebnimi ovirami in težavami, ki zahtevajo skupni odziv različnih področij.

Države članice spodbuja, naj se odzovejo na potrebe invalidov tako, da jim zagotovijo kakovostne in inovativne storitve in utrdijo ukrepe, ki se že izvajajo.

Akcijski načrt si prizadeva biti uporaben vir navdiha za zasebna podjetja, nevladne organizacije in druge mednarodne organizacije. Nevladne invalidske organizacije upoštevajo kot pristojne in strokovne partnerje pri razvoju politike, s katerimi bi se bilo treba kot z zainteresiranimi udeleženi stranmi posvetovati pri sprejemanju odločitev, ki vplivajo na njihovo življenje. Izvajanje akcijskega načrta se bo spremljalo in redno ocenjevalo, da se ugotovi napredek na ravni in izmenjajo dobre prakse.

1.3 *Ključna področja ukrepov*

Akcijski načrt Sveta Evrope v zvezi z invalidnostjo je obsežen, zajema vsa ključna področja življenja invalidov. Ta ključna področja se ustrezno kažejo v 15 področjih ukrepov, ki določajo ključne cilje in posebne dejavnosti, ki naj jih izvajajo države članice.

Ta področja ukrepov so jedro akcijskega načrta. Zajemajo naslednja področja:

- št. 1: sodelovanje v političnem in javnem življenju,
- št. 2: sodelovanje v kulturnem življenju,
- št. 3: informacije in komunikacije,
- št. 4: izobraževanje,
- št. 5: zaposlovanje, poklicno usmerjanje in usposabljanje,
- št. 6: grajeno okolje,
- št. 7: promet,
- št. 8: življenje v skupnosti,
- št. 9: zdravstveno varstvo,
- št. 10: rehabilitacijo,
- št. 11: socialno varstvo,
- št. 12: pravno varstvo,
- št. 13: varstvo pred nasiljem in zlorabo,
- št. 14: razvoj in raziskave in
- št. 15: ozaveščanje.

Sodelovanje v političnem in javnem življenju (št. 1) in demokratični procesi so bistvenega pomena za razvoj in ohranjanje demokratičnih družb. Invalidi bi morali imeti možnost vpliva na usodo svojih skupnosti. Zato je pomembno, da imajo možnost, da uveljavljajo svojo volilno pravico ter sodelujejo v političnih in javnih dejavnostih.

Da bi bili polno vključeni v družbo, morajo invalidi imeti možnost sodelovanja v njenem kulturnem življenju (št. 2). Sprejeti bi bilo treba ukrepe, ki bi zagotovili, da bi invalidi lahko sodelovali v kulturnih dejavnostih in združenjih ter da bi lahko razvijali in uporabljali svoje ustvarjalne in umske zmožnosti v svojo korist in v korist svojih skupnosti.

Temeljni pogoj za to je dostop do informacij in komunikacij (št. 3). Pomembno je, da javni in zasebni ponudniki informacijskih in komunikacijskih storitev upoštevajo potrebe invalidov. Sprejeti bi bilo treba ustrezne ukrepe za zagotovitev, da lahko invalidi enakopravno z drugimi člani družbe prejemajo nepristranske informacije.

Enakopraven dostop do izobraževanja (št. 4) je temeljni pogoj za zagotavljanje vključenosti invalidov v družbo in njihovo neodvisnost. Izobraževanje bi moralo zajemati vse življenjske faze, od predšolskega izobraževanja do strokovnega izobraževanja, in vseživljenjsko učenje. Za skupno pomoč invalidom v njihovih lokalnih skupnostih naj bi se spodbujali redno šolanje in specializirani programi, kot je primerno. Pristop rednega šolanja lahko prispeva k ozaveščenosti neinvalidov in razumevanju človekove raznolikosti.

Zaposlovanje, poklicno usmerjanje in usposabljanje (št. 5) so ključni dejavniki za vključenost invalidov v družbo in njihovo ekonomsko neodvisnost. Za zagotavljanje enakosti invalidov pri tem, da dobijo in obdržijo službo, so potrebni zakonodaja, ukrepi in storitve. Enak dostop do zaposlitve bi bilo treba povečati s kombinacijo protidiskriminacijskih in dejanskih ukrepov ter z vključevanjem zadev, povezanih z zaposlovanjem invalidov, v politike zaposlovanja.

Dostopno grajeno okolje brez ovir (št. 6) spodbuja enake možnosti, neodvisno življenje, dejavno vključevanje v skupnost in dostop do zaposlitve. Z uporabo načel univerzalnega oblikovanja je mogoče vzpostaviti okolje, ki je dostopno invalidom, in se izogniti oblikovanju novih ovir.

Razvoj in izvajanje dostopnega prevoza (št. 7) na vseh ravneh naj bi se kazala v bistvenem izboljšanju dostopnosti storitev potniškega prevoza invalidom. To je temeljni pogoj za doseg neodvisnosti, polnega sodelovanja na trgu dela in dejavnega sodelovanja v skupnosti.

Invalidi naj bi bili sposobni živeti čim bolj neodvisno, vključno s tem, da naj bi imeli možnost izbire, kje in kako živeti. Možnosti za neodvisno življenje in vključenost v družbo so predvsem ustvarjene z življenjem v skupnosti. Spodbujanje življenja v skupnosti (št. 8) zahteva strateške politike, ki podpirajo premik z institucionalnega varstva na nastanitve, temelječe na skupnosti, in segajo od ureditve neodvisnega življenja do življenja v oskrbovanih podpornih nastanitvah manjšega obsega. Pomeni tudi usklajen pristop pri zagotavljanju storitev, ki jih usmerja uporabnik in temeljijo na skupnosti, ter podpornih struktur, osredotočenih na posameznika.

Tako kot neinvalidi tudi invalidi potrebujejo ustrezno zdravstveno varstvo (št. 9) in naj bi imeli enak dostop do kakovostnih storitev zdravstvenega varstva, pri katerih se spoštujejo pravice strank. Pri tem je pomembno, da se (usposobljeni) strokovnjaki zdravstvene oskrbe bolj osredotočijo na socialni vzorec invalidnosti.

Da se prepreči poslabšanje invalidnosti, lajšajo njene posledice in poveča neodvisnost invalidov, naj bi se izvajali programi celovite rehabilitacije (št. 10), ki vključujejo celo vrsto dostopnih storitev, in kadar je to ustrezno, storitev, temelječih na skupnosti.

Storitve, ki jih zagotavlja sistem socialnega varstva (št. 11) – vključno s socialno zaščito, socialno pomočjo in podporo – lahko prispevajo h kakovosti življenja njihovih prejemnikov. Invalidi naj bi imeli ustrezno korist od sistemov socialnega varstva in enak dostop do teh storitev. Kadar je to mogoče, bi bilo treba spodbujati politike, ki spodbujajo premik od odvisnosti od dodatkov v smeri zaposlitve in neodvisnosti.

Invalidi naj bi imeli dostop do pravnega sistema na enakem temelju kot drugi državljani. Pravno varstvo (št. 12) sproža ustrezno ukrepanje za odpravo diskriminacije invalidov. Za preprečevanje diskriminacije in boj proti njej je potreben ustrezen pravni in upravni okvir.

Družba ima tudi nalogo, da preprečuje zlorabo in nasilje nad ljudmi in da ljudi pred njima ščiti (št. 13). Politike bi morale biti usmerjene v zaščito invalidov pred vsemi vrstami zlorab in nasilja ter zagotavljati ustrezno podporo žrtvam zlorab in nasilja.

Raziskave in razvoj (št. 14), zbiranje statističnih podatkov in analize so bistvenega pomena za oblikovanje in izvajanje politik, temelječih na dobri obveščenosti in dokazih. Zanesljive informacije so v pomoč, da se prepoznajo nastajajoče težave in pomagajo oblikovati rešitve. Pomembno je tudi prepoznati najboljše prakse in spremljati spremembo v družbi.

Ozaveščanje (št. 15) je ključna zadeva, ki podpira celoten akcijski načrt. Nasprotovati je treba diskriminacijskemu obnašanju in stigmatiziranju ter ju nadomestiti z dostopnimi in objektivnimi informacijami o posledicah okvar in invalidnosti, da se spodbudi boljše razumevanje potreb in pravic invalidov v družbi. Treba bi

se bilo usmeriti v spreminjanje negativnega odnosa do invalidov in spodbujati vključevanje zadev, povezanih z invalidnostjo, v vse vladne publikacije in objave medijev.

1.4 Skupni vidiki različnih področij

Med evropskimi invalidi so invalidi, ki se srečujejo s posebnimi ovirami ali doživljajo dvakratno diskriminacijo.

Invalidne ženske in dekleta, invalidi, ki potrebujejo visoko raven podpore, invalidni otroci in mladi, starajoči se invalidi in invalidni pripadniki manjšin in invalidni migranti so izpostavljeni večjemu tveganju izključenosti in je na splošno njihovo sodelovanje v družbi na nižji ravni kot pri drugih invalidih.

Invalidne ženske in dekleta se pogosto srečujejo z večkratnimi ovirami pri sodelovanju v družbi – zaradi diskriminacije zaradi spola in diskriminacije zaradi invalidnosti. Poseben položaj žensk in deklet je treba upoštevati pri razvoju politik in programov o invalidnosti in enakosti spolov na vseh ravneh.

Ena od ranjivejših skupin invalidov je skupina, ki zaradi resnosti in kompleksnosti invalidnosti potrebuje visoko raven podpore. Kakovost njihovega življenja je zelo odvisna od razpoložljivosti ustrezne kakovosti storitev in posebne, pogosto velike podpore. Za ustrezno obravnavanje posebnih težav te skupine ljudi sta potrebni načrtovanje in usklajevanje različnih organov oblasti, vladnih agencij in ponudnikov storitev.

Invalidni otroci bi morali uživati enake pravice – kot to določa Konvencije Združenih narodov o otrokovih pravicah – in možnosti kot drugi otroci. Ranljiva skupina naše družbe so tudi mladi invalidi. Še vedno se srečujejo s precejšnjimi ovirami pri doseganju vseh vidikov življenja. Posebne težave, s katerimi se spoprijemajo invalidni otroci in mladina, je treba globlje proučiti, da bi oblikovali in izvajali politiko dobre obveščenosti o širokem spektru področij, ki jih politika zajema.

Staranje invalidov, zlasti tistih, ki potrebujejo večjo podporo, pomeni za družbe v Evropi nov izziv. Za spopad s temi izzivi so potrebni inovativni pristopi prek širokega spektra politike in območij storitev.

Invalidni pripadniki manjšin in invalidni migrant so lahko večkratno prikrajšani zaradi diskriminacije ali pomanjkljive seznanjenosti z javnimi storitvami. Za obravnavo posebnih težav, s katerimi se mogoče srečujejo te skupine, je potreben celovit pristop, pri katerem se upoštevajo kulturno ozadje, jezik in posebne potrebe.

Za vključitev navedenih posebnih skupin invalidov v družbo je potreben skupni odziv različnih področij. Oblikovalci politik morajo priznati ovire in izzive, s katerimi se te skupine spoprijemajo, in zagotoviti, da politike vključujejo dejavnosti, ki zajemajo številna ključna področja ukrepov, zato da se te ovire odpravijo in se posameznikom omogoči, da lahko v celoti uresničijo svoje zmožnosti. Za spodbujanje razvoja učinkovitih skupnih in enotnih politik različnih področij je potreben dvotirni pristop, izhajajoč iz tega akcijskega načrta in Nove strategije Sveta Evrope za socialno usklajenost (2004).

1.5 Izvajanje in nadaljnje spremljanje

V skladu s temeljnimi načeli, ki podpirajo področja ukrepov in skupne vidike različnih področij, so načela univerzalnega oblikovanja, kakovost, usposabljanje in vključevanje ključne sestavine strategije izvajanja akcijskega načrta za invalide. Uresničevanje načel univerzalnega oblikovanja so ogromnega pomena za izboljšanje dostopnosti okolja in uporabnosti izdelkov. Bistvenega pomena je tudi, da vse politike in storitve podpirajo visoki standardi kakovosti. Pristop vključevanja v razvoj politike in izvajanje storitev ima pomembno vlogo pri spodbujanju bolj vključujoče družbe.

Za izvajane invalidskih politik na ravni države in zlasti za izvajanje posebnih ukrepov v zvezi z njimi v okviru vsakega področja ukrepov so odgovorne predvsem države članice. Države članice naj bi na podlagi akcijskega načrta za invalide najprej ovrednotile obstoječe politike in njihova načela, da bi ugotovile, na katerih področjih je še treba doseči napredek in katere posebne dejavnosti so še potrebne.

Na temelju tega ovrednotenja naj bi države članice v skladu z nacionalnimi finančnimi viri določile strategije, usmerjene k pospešenemu usklajevanju njihovih politik s priporočili in temeljnimi načeli akcijskega načrta za invalide.

Države članice naj bi si prizadevale za skupen pristop in vzpostavile partnerstva z ustreznimi udeleženi stranmi, zlasti z nevladnimi organizacijami invalidov pri izvajanju in ovrednotenju akcijskega načrta za invalide.

Za zagotovitev povečane ozaveščenosti in izvajanje akcijskega načrta za invalide so bila opravljena posvetovanja z organi in odbori Sveta Evrope.

Odbor ministrov bo imenoval ustrezen forum za nadaljnje spremljanje, ki bi lahko državam članicam priporočil, naj poglobljeno proučijo posebne prednostne zadeve. Učinkovito nadaljnje spremljanje akcijskega načrta za invalide zahteva, da države članice omenjenemu forumu redno zagotavljajo ustrezne informacije.

Forum bo zagotavljal, da bo Odbor ministrov redno seznanjen z napredkom pri izvajanju akcijskega načrta za invalide.

2 Uvod

2.1 Poslanstvo

Akcijski načrt si prizadeva, da bi cilje Sveta Evrope glede človekovih pravic, nediskriminacije, enakih možnosti, polnopravnega državljanstva in sodelovanja invalidov prenesel v okvir evropske politike za invalide za naslednje desetletje.

Ta akcijski načrt si prizadeva zagotoviti celovit prožen in prilagodljiv okvir, da bi ustrezal pogojem, značilnim za vsako državo. Mišljeno je, da bi bil za oblikovalce politik kot načrt, ki bi jim omogočil oblikovati, prilagoditi, preusmeriti in izvajati ustrezne načrte, programe in inovativne strategije.

Svet Evrope si bo prizadeval izvajati akcijski načrt za invalide z zagotavljanjem dejanske pomoči vsem državam članicam v obliki priporočil, nasvetov in strokovnih informacij.

2.2 Premik vzorca z bolnika na državljana

Zadnje desetletje je prineslo velike politične, gospodarske, družbene in tehnološke spremembe v Evropi. Možnosti in izzivi globalizacije, razvoj informacijske in komunikacijske tehnologije, spreminjajoči se vzorci zaposlenosti in nezaposlenosti, zdravja in demografije, migracij in prehoda na tržna gospodarstva spreminjajo to območje. Številne od teh sprememb so pozitivne in povečujejo upanje in pričakovanja ljudi.

Dosegli smo premik od zaznavanja invalida kot bolnika, ki potrebuje nego in v družbi nič ne prispeva, do zaznavanja invalida kot osebe, ki ji je treba odstraniti sedanje ovire, zato da bo lahko dosegla mesto, ki ji upravičeno pripada kot polno sodelujočemu članu družbe. Take ovire vključujejo odnos ter družbene, pravne in okoljske ovire. Zato je treba še naprej spodbujati premik vzorca s starega medicinskega modela invalidnosti k modelu, temelječemu na socialnih in človekovih pravicah.

Našo pozornost smo preusmerili na posameznika kot središče skladnega, celostnega pristopa, ki spoštuje človekove pravice, temeljne svoboščine in dostojanstvo invalidov kot posameznikov. Zaradi tega je bil v številnih evropskih državah dosežen premik k spodbujanju politik, ki omogočajo invalidom, da imajo nadzor nad svojim življenjem. Hkrati se je v družbi spremenila vloga nevladnih organizacij na splošno in zlasti invalidskih organizacij. V enaki meri so postale partnerji vlade in invalidov kot zagovorniki, ponudniki storitev ali kot vir strokovnega znanja in pristojnosti.

Akcijski načrt je oblikovan tako, da je prožen pri upoštevanju prihodnjih tehnoloških sprememb in drugega razvoja.

Najnovejši razvojni dosežki na področju biotehnologije in njihova mogoča uporaba so med invalidi povzročili tolikšno zaskrbljenost, da je včasih vprašljiva celo pravica do življenja. Ta načrt obravnava polno vključenost invalidov v družbo in sodelovanje v njej, zato se ni zdelo primerno, da bi bila vključena taka medicinska vprašanja, kot sta predrojstvena diagnoza in diskriminacija pri zakonih o splavu na podlagi invalidnosti.

Nobenega dvoma pa ni, da so ta vprašanja pomembna in da je bistvenega pomena, da se invalidom zagotovi, da prek svojih reprezentativnih organizacij sodelujejo v ustreznih nacionalnih in mednarodnih etičnih in bioetičnih odborih, ki se ukvarjajo s temi vprašanji.

2.3 Malaška ministrska deklaracija

Druga evropska konferenca ministrov, pristojnih za politike vključevanja invalidov, ki je potekala v Malagi (Španija) 7. in 8. maja 2003, je želela nadgraditi prvo evropsko konferenca ministrov, ki je potekala leta 1991 in na kateri je Odbor ministrov sprejel Priporočilo št. R (92) 6 o skladni invalidski politiki. To priporočilo, sprejeto 9. aprila 1992, je vplivalo na invalidske politike držav članic Sveta Evrope več kot deset let in spodbudilo politike vključevanja, ki so dejansko koristile invalidom na ravni države in mednarodni ravni. Toda ministri so ugotovili, da je v spremenjenem okolju potrebno nadaljnje delo za napredek pri zadevah, povezanih z invalidnostjo.

V Malaški ministriški deklaraciji Razvoj v smeri polnega sodelovanja invalidov kot državljanov, sprejeti na konferenci, so bili ministri mnenja, da je njihov glavni cilj v naslednjem desetletju nadaljnje izboljševanje kakovosti življenja invalidov in njihovih družin. Potrebna je nova strategija, ki bi izražala socialni model invalidnosti ter višja pričakovanja invalidov in družbe.

Ministri so bili mnenja, naj bi se ta strategija izrazila v akcijskem načrtu, oblikovanem zato, da se odpravijo vse oblike diskriminacije invalidov ne glede na njihovo starost. Akcijski načrt naj bi posebno pozornost namenil invalidnim ženskam, invalidom, ki potrebujejo višjo raven podpore, in starajočim se invalidom ter zagotovil, da bodo lahko uživali človekove pravice, temeljne svoboščine in polnopravno državljanstvo.

2.4 Okvir človekovih pravic

Svet Evrope in njegove države članice bodo še naprej delovale znotraj protidiskriminacijskega okvira in okvira človekovih pravic, da bi varovale invalide pred kakršno koli obliko diskriminacije ali zlorabe, in v smeri vključevanja enakih možnosti za invalide na vseh področjih politik.

Pri oblikovanju akcijskega načrta države članice želijo priznati vpliv obstoječih pogodb, dokumentov, standardov in politik, ki podpirajo enakopravno obravnavo in človekove pravice invalidov. Na evropski ravni je priporočilo Odbora ministrov št. R (92) 6 podlaga za trdne temelje. Zakonodaja in programi Evropske unije so nadalje utrli pot in akcijski načrt Sveta Evrope bo oblikoval način, kako bodo evropske ustanove odslej oblikovale in izvajale invalidske politike. Nova strategija Sveta Evrope za socialno usklajenost (2004) vsebuje zlasti obvezo uresničevanja pravic tistih posameznikov in skupin v družbi, ki so še v posebni nevarnosti, da postanejo ranljivi in izključeni iz družbe.

Ustrezno so upoštevani obstoječi evropski dokumenti, Standardna pravila Združenih narodov za izenačevanje možnosti invalidov, glavne pogodbe Združenih narodov o človekovih pravicah in razvojni dosežki v zvezi z osnutkom mednarodne konvencije Združenih narodov o pravicah invalidov.

2.5 Strateški cilji

Ključni cilj tega akcijskega načrta za invalide je doseči polno sodelovanje invalidov v družbi in dokončno vključitev zadev, povezanih z invalidnostjo, v vsa področja politike.

Načrt zagotavlja celovit okvir posebnih priporočil, ki so dovolj prožna, da jih je mogoče prilagoditi pogojem, značilnim za vsako državo. Pri tem ustrezno upošteva zemljepisno, gospodarsko, kulturno in družbeno različnost držav članic in priznava, da v različnih državah članicah poteka tranzicija. Mišljeno je, da bi bil za oblikovalce politik kot praktično orodje, kot načrt, ki bi jim omogočil oblikovati in izvajati ustrezne strategije, osredotočene na ključne prednostne naloge.

V pomoč bo tistim državam, ki morajo za vključitev svojih invalidnih državljanov izdelati prvi nacionalni akcijski načrt, pa tudi državam, ki že imajo take politike in načrtujejo, da jih bodo še razvijale.

Državam članicam bo pomagal spodbujati aktivno politiko, ki bo prepovedovala diskriminacijo in spodbujala pravico do enakih možnosti z učinkovitimi pravnimi sredstvi za povračila, če bodo te pravice kršene.

Države članice spodbuja, naj se odzovejo na potrebe invalidov tako, da jim zagotovijo kakovostne in inovativne storitve in utrdijo ukrepe, ki se že izvajajo.

Je uporaben vir navdiha zasebnim podjetjem, nevladnim organizacijam in drugim mednarodnim organizacijam.

Na koncu, in kar je najpomembnejše, akcijski načrt spodbuja bistveni koncept, da se je treba z invalidi in njihovimi zastopniki kot zainteresiranimi udeleženi stranmi posvetovati pri sprejemanju odločitev, ki vplivajo na njihovo življenje, od oblikovanja nacionalne politike do bolj individualnih tem.

Izvajanje akcijskega načrta se bo redno ocenjevalo, da se ugotovi napredek in izmenjajo dobre prakse. To bo zahtevalo učinkovit in izvedljiv mehanizem za spremljanje napredka in ocenjevanje rezultata na nacionalni ravni.

2.6 Struktura in vsebina

Akcijski načrt je obsežen in zajema vsa ključna področja življenja invalidov, na primer: nastanitev, izobraževanje, zaposlovanje, mobilnost in ozaveščenost. Ta ključna področja se ustrezno kažejo v področjih ukrepov, ki so jedro akcijskega načrta.

Načrt vključuje tudi skupne vidike različnih področij, kot so vidiki invalidnih žensk in deklet, invalidnih otrok in mladih, starajočih se invalidov, invalidov, ki potrebujejo visoko raven podpore, in invalidnih pripadnikov manjšin in invalidnih migrantov.

V akcijskem načrtu so ustrezno upoštevani evropski in mednarodni dokumenti, pogodbe in načrti ter zlasti razvojni dosežki v zvezi z osnutkom mednarodne konvencije Združenih narodov o pravicah invalidov.

Temeljna načela tega akcijskega načrta so nediskriminacija, enake možnosti, neodvisnost in polno sodelovanje invalidov.

Ključne sestavine akcijskega načrta so povezovalna in temeljna načela, ključna področja ukrepov, skupni vidiki različnih področij, mehanizmi izvajanja in nadaljnjega spremljanja ter izvajanje po fazah. Akcijski načrt je strukturiran skladno s tem.

Akcijski načrt ne vsebuje opredelitve invalidnosti. Odbor se je strinjal, da je to stvar posameznih držav članic in njihovih nacionalnih politik.

Ravno tako akcijski načrt ne vsebuje posebne smernice glede preprečevanja. To je pomembno za invalide, neinvalide in vlade, ker učinki invalidnosti vplivajo na posameznike, njihove družine in družbo na splošno. V skladu z Mednarodno klasifikacijo funkcioniranja, invalidnosti in zdravja (International Classification of Functioning, Disability and Health (ICF)) Svetovne zdravstvene organizacije¹ se ta akcijski načrt kot celota ukvarja s preprečevanjem razvoja omejevanja dejavnosti in zmanjševanja sodelovanja. Ta akcijski načrt tako priznava ICF in bo spodbudil države članice k uporabi tega okvira standardizacije.

Odbor je bil mnenja, da bi morali ustrezni odbori Sveta Evrope obravnavati sprotne razvojne dosežke medicinskega zdravljenja, napredek pri zgodnjem odkrivanju invalidnosti in napredek v politikah javnega zdravstva.

Akcijski načrt priznava načelo, da mora družba vsem svojim državljanom zagotoviti zmanjšanje vplivov invalidnosti na najmanjšo mogočo mero z dejavnim podpiranjem zdravega življenjskega sloga, varnejšega okolja in podpornih skupnosti. Ta vprašanja obravnavajo različna področja ukrepanja, zlasti tista, ki se ukvarjajo z zdravstveno oskrbo in rehabilitacijo.

2.7 Temeljna načela

Temeljna načela tega akcijskega načrta so:

---

¹ Ženeva 2001.

- nediskriminacija,
- enake možnosti,
- polno sodelovanje vseh invalidov v družbi,
- spoštovanje različnosti in sprejemanje invalidnosti kot dela človekove raznolikosti,
- dostojanstvo in individualna samostojnost, ki vključuje svobodo lastnega odločanja,
- enakost žensk in moških,
- sodelovanje invalidov prek njihovih reprezentativnih organizacij pri vseh odločitvah, ki vplivajo na njihovo življenje na osebni in družbeni ravni.

2.8 Postopek

Postopek priprave akcijskega načrta se je začel na 26. seji Odbora za rehabilitacijo in vključevanje invalidov (Delni sporazum) (CD-P-RR) oktobra 2003. Da bi spodbudili ta proces, je bila za pripravo akcijskega načrta ustanovljena delovna skupina, ki jo je pooblastil Odbor za rehabilitacijo in vključevanje invalidov (CD-P-RR), pomagala pa ji je za ta namen ustanovljena skupina za pripravo osnutka.

Akcijski načrt zagovarja vlogo nevladnih organizacij invalidov kot vir strokovnega znanja in jih obravnava kot usposobljene partnerje pri razvoju politike. Evropski invalidski forum, ki je predstavljal invalidske organizacije, je zato pri izdelavi akcijskega načrta Sveta Evrope za invalide odigral pomembno in dejavno vlogo.

Za zagotovitev povečane ozaveščenosti in izvajanja akcijskega načrta so bila opravljena posvetovanja z vsemi organi in odbori Sveta Evrope.

3 Ključna področja ukrepov

Akcijski načrt določa posebne ukrepe na širokem področju politike, ki so skupaj lahko celovit okvir za razvoj in napredek nacionalnih politik in strategij za invalide ter tudi za vključevanje politik zaradi spodbujanja polnega sodelovanja invalidov v družbi.

Področja ukrepov nadgrajujejo Malaško ministrsko deklaracijo o invalidih Razvoj v smeri polnega sodelovanja invalidov kot državljanov (sprejeto na drugi evropski konferenci ministrov, pristojnih za politike vključevanja invalidov, ki je potekala v Malagi v Španiji maja 2003) glede Priporočila Sveta Evrope št. R (92) 6 o skladni invalidski politiki in o razvojnih dosežkih v Evropi na splošno.

Vsako področje ukrepov določa ključne cilje in posebne ukrepe, ki naj jih izvajajo države članice, in sicer:

- št. 1: sodelovanje v političnem in javnem življenju,
- št. 2: sodelovanje v kulturnem življenju,
- št. 3: informacije in komunikacije,
- št. 4: izobraževanje,
- št. 5: zaposlovanje, poklicno usmerjanje in usposabljanje,
- št. 6: grajeno okolje,
- št. 7: promet,
- št. 8: življenje v skupnosti,
- št. 9: zdravstveno varstvo,
- št. 10: rehabilitacija,
- št. 11: socialno varstvo,
- št. 12: pravno varstvo,
- št. 13: varstvo pred nasiljem in zlorabo,
- št. 14: razvoj in raziskave in
- št. 15: ozaveščanje.

3.1 Področje ukrepov št. 1: Sodelovanje v političnem in javnem življenju

3.1.1 Uvod

Sodelovanje vseh državljanov v političnem in javnem življenju ter demokratični procesi so bistvenega pomena za razvoj demokratičnih družb. Družba mora kazati raznolikost svojih državljanov ter imeti korist od njihovih različnih izkušenj in znanja. Zato je pomembno, da imajo invalidi možnost, da uveljavljajo svojo volilno pravico in sodelujejo pri takih dejavnostih.

Treba si je prizadevati za oblikovanje okolja, v katerem invalide spodbujajo in v katerem lahko sodelujejo v politiki na lokalni, regionalni, državni in mednarodni ravni. To se lahko doseže samo, če so ustvarjene razmere, v katerih lahko vsakdo uživa svoje politične pravice.

Ugotovljeno je, da je med invalidnimi ženskami in mladimi na splošno malo takih, ki zasedajo reprezentativne funkcije. Pomembno jih je spodbujati, da sodelujejo in so vključeni v reprezentativne skupine.

3.1.2 Cilji

- i. dejavno spodbujati okolje, v katerem lahko invalidi enakopravno sodelujejo v političnih strankah in civilni družbi;
- ii. povečevati sodelovanje invalidov v političnem in javnem življenju na vseh ravneh, na lokalni, regionalni, državni in mednarodni ravni, zato da bo v polnosti zastopana raznolikost družbe;
- iii. spodbujati sodelovanje invalidnih žensk in mladih ter tistih, ki potrebujejo visoko raven podpore, na političnem prizorišču na vseh ravneh;
- iv. zagotoviti, da se z invalidi in njihovimi reprezentativnimi organizacijami posvetuje in da imajo pomembno vlogo pri določanju politik za invalide.

3.1.3 Posebni ukrepi držav članic

- i. zagotoviti, da so volilni postopki in objekti ustrezni in dosegljivi invalidom, tako da lahko uveljavljajo svoje demokratične pravice, in kadar je to potrebno, zagotoviti pomoč pri volitvah;
- ii. ščititi pravico invalidov, da volijo tajno, in kadar je to potrebno, jim na njihovo željo omogočiti, da jim pri volitvah pomaga oseba po njihovi lastni izbiri;
- iii. zagotoviti, da ni nobenemu invalidu odvzeta pravica, da volijo ali kandidirajo na volitvah, na podlagi njegove invalidnosti;
- iv. zagotoviti, da so informacije o volitvah na voljo in dosegljive v vseh potrebnih alternativnih oblikah in lahko razumljive;
- v. spodbujati politične stranke in druge organizacije civilne družbe, da zagotavljajo svoje informacije in organizirajo javna srečanja na dostopen način;
- vi. invalide, zlasti ženske in mlade, spodbujati, da oblikujejo reprezentativne organizacije invalidov in se jim pridružijo na lokalni, regionalni in državni ravni, da prispevajo k politiki in nanjo vplivajo na vseh ravneh;
- vii. spodbujati posvetovanja z invalidi in njihovimi organizacijami na podlagi enakosti z drugimi v demokratičnem postopku sprejemanja odločitev;
- viii. izvajati ustrezne določbe v priporočilih Odbora ministrov državam članicam Rec (2001) 19 o udeležbi državljanov v lokalnem javnem življenju, Rec (2003) 3 o uravnoveženi udeležbi žensk in moških v političnem in javnem odločanju, Rec (2004) 11 o pravnih, operativnih in tehničnih standardih e-volitev ter Rec (2004) 15 o elektronskem upravljanju.

3.2 Področje ukrepov št. 2: Sodelovanje v kulturnem življenju

3.2.1 Uvod

Pravica invalidov kot posameznikov, da so polno vključeni v družbo, je odvisna od njihove možnosti sodelovanja v kulturnem življenju te družbe. Če naj invalidi ostanejo ali postanejo neodvisni, mora biti njihovo celotno življenje, kolikor se da, povezano z drugimi člani družbe ne glede na to, ali so invalidi ali neinvalidi. Imajo pravico, da sodelujejo v kulturi, pristočasnih dejavnostih, športu in turizmu.

Svet Evrope in njegove države članice se zavzemajo, da bodo upoštevale pravice invalidov pri oblikovanju in izvajanju svoje kulturne politike. Da bi preoblikovali možnosti in kakovost življenja invalidov s pomočjo njihovega dostopa do umetniškega in družbenega življenja in vključenosti vanj, je potrebno usklajeno delovanje.

Tega cilja ni mogoče doseči po lahki poti. Lahko se uporabijo različna sredstva, vendar to vsekakor zahteva posebno zakonodajo. To naj bi izražal koncept "utemeljene prilagoditve" zlasti v smislu dostopnosti do starejših zgradb ali zgodovinskih spomenikov in manjših prostorov, v katerih so zasebne dejavnosti. Raznolikost družbe se mora v polnosti kazati tudi v radiodifuznih medijih.

3.2.2 Cilji

- i. sprejeti ustrezne ukrepe za zagotovitev, da bo invalidom omogočen dostop do lokalnega, regionalnega in nacionalnega kulturnega življenja;
- ii. zagotoviti, da lahko invalid kot opazovalci in akterji sodelujejo v kulturnih, rekreativnih, pristočasnih, športnih, duhovnih in socialnih dejavnostih;
- iii. zagotovili, da invalidi lahko razvijejo in uporabijo svoje ustvarjalne, atletske, umetniške, duhovne in umske zmožnosti v svojo korist in korist svojih skupnosti.

3.2.3. Posebni ukrepi držav članic

- i. spodbujati ustanove in ustrezne organe na lokalni, regionalni, državni in mednarodni ravni, da omogočijo, da sta literatura in drugo kulturno informativno gradivo dostopna invalidom ob polni uporabi elektronske tehnologije, kadar je to primerno, in v enostavnem in razumljivem jeziku;
- ii. zahtevati od javnih ustanov in spodbuditi zasebne ustanove, ustrezne organe in ponudnike, da dejavno vključijo invalide v svoje kulturne, prostočasne, športne, duhovne in intelektualne dejavnosti;
- iii. spodbuditi njihovo oglaševalsko in podobne dejavnosti, da invalidom zagotovijo dostop do oglaševanja, filmov, gledaliških predstav in drugih dejavnosti, povezanih z umetnostjo, v dostopni obliki, ki lahko vključuje naslove, podnapise, zvočne zapise in znakovni jezik;
- iv. zahtevati, da nacionalne oglaševalske in podobne ustvarjalne dejavnosti objavijo akcijske načrte za povečanje zaposlenosti invalidov "pred kamero ali mikrofonom in za njim";
- v. spodbuditi ustanove in ustrezne organe, ki se ukvarjajo s kulturo, športom, prostočasnimi dejavnostmi in turizmom, da kot dejavnost vključevanja za svoje osebje uvedejo redno usposabljanje za ozaveščenost o invalidnosti;
- vi. invalidom omogočiti dostop do kulturnih, športnih, turističnih in prostočasnih dejavnosti, na primer s spodbujanjem ponudnikov, da bodo njihovi prostori in storitve dostopni na način, ki je za to potreben;
- vii. sprejeti ustrezne ukrepe:
  - za zagotovitev, da zakoni o varstvu intelektualne lastnine ob upoštevanju določb mednarodnega prava ne postavljajo nerazumljivih ali diskriminacijskih ovir za dostop invalidov do kulturnega gradiva;
  - za zagotovitev, da lahko invalidi pridobijo status umetnika in imajo korist od svojih umetniških del;
- viii. zagotoviti, da invalidi sodelujejo pri dejavnostih ne glede na to, ali so namenjene invalidom ali neinvalidom;
- ix. zagotoviti, da so športne in kulturne dejavnosti sestavni del izobraževalnega programa invalidnih otrok ob priznanju pomena teh dejavnosti pri krepitvi družabnih spretnosti.

3.3 Področje ukrepov št. 3: Informacije in komunikacije

3.3.1 Uvod

Dostop do informacij in komunikacij je za sodelovanje v družbi ključnega pomena. Če naj bi invalidi svoje pravice aktivno uveljavljali, sodelovali in odločali glede svojega življenja, je bistvenega pomena, da imajo dostop do informacij prek ustreznega komunikacijskega sistema. Toda za številne invalide informacije in komunikacije ostajajo dokaj nedosegljive.

Sedanji razvojni dosežki na področju informacij in komunikacij spreminjajo način, kako državljani vzajemno delujejo, vodijo posle, kakšen je njihov dostop do storitev in informacij ter kako na splošno komunicirajo. Tehnološki napredek vključuje internet, naprave za e-komuniciranje, videotelefone itd. Pomembno je, da imajo od tega tehnološkega napredka korist vsi državljani in da ni izključena nobena skupina, zlasti ne invalidi.

Javni organi imajo še zlasti dolžnost, da zagotovijo dostopnost svojih informacij v različnih oblikah, ki ustrezajo različnim potrebam invalidov. Ti organi naj bi bili tudi vzor najboljše prakse zasebnemu sektorju in vsem, ki zagotavljajo storitve invalidom in ki bi jih bilo treba spodbujati, da tudi prevzamejo tako prakso.

Komunikacijski sistem mora biti dostopen tudi invalidom. Obstajajo že dobri sistemi, ki bi jih bilo mogoče uporabiti, kot so telefonski relejni sistemi ali besedilni in videokomunikacijski sistemi.

O razvoju standardov in oblikovanja novih komunikacijskih in informacijskih sistemov bi se bilo treba posvetovati z invalidi.

Če zares hočemo imeti vključujočo družbo, bi morale biti invalidom omogočeno, da informacijske in komunikacijske sisteme uporabljajo tako kot vsi drugi.

3.3.2. Cilja

- i. sprejeti ustrezne ukrepe za zagotovitev, da lahko invalidi enakopravno z drugimi člani družbe prejemajo nepristranske informacije;
- ii. kar se da najbolje uporabiti nove tehnologije, da se povečata neodvisnost in vzajemno delovanje invalidov na vseh področjih življenja.

3.3.3. Posebni ukrepi držav članic

- i. prizadevati si, da se invalidom zagotovijo uradne informacije v dostopnih oblikah zapisa in tehnologijah, ki priznavajo potrebe, izhajajoče iz različnih vrst invalidnosti (na primer brajica, različice na avdiotrakovih ali različice, ki so lahko berljive);
- ii. začeti usposabljanje invalide ali jih z drugimi ukrepi spodbujati k uporabi informacijskih in komunikacijskih tehnologij;
- iii. zagotoviti, da je vse učno e-gradivo dostopno invalidom, tako da je skladno z obstoječimi standardi glede dostopnosti;
- iv. priznati, da invalidi lahko uporabljajo znakovne jezike, brajico in druga mogoča sredstva in načine komuniciranja (vključno z odvetniškimi storitvami), ter si prizadevati, da bi vse to, kolikor je le mogoče, uporabljali v uradnih stikih. Na zahtevo bi morala biti na sestankih in konferencah na voljo oseba, ki bi vsebino povzela v enostavni besedni obliki;
- v. s pomočjo novih tehnologij, na primer z besedilno komunikacijo, omogočiti, da bi bil komunikacijski sistem invalidom dostopnejši;
- vi. zagotoviti, da javni organi oblasti in drugi javni organi omogočijo, da bodo njihove informacije in komunikacije invalidom dostopnejše, vključno z njihovimi spletnimi stranmi, ki naj se skladajo z veljavnimi mednarodnimi smernicami o dostopnosti;
- vii. spodbujati vse zasebne ustanove, zlasti tiste, financirane iz javnih sredstev, da omogočijo, da bodo njihove informacije in komunikacije invalidom dostopnejše;
- viii. spodbujati razvoj, proizvodnjo in razširjanje tehnologij, ki pomagajo pri obveščanju in komuniciranju in si jih je mogoče privoščiti;
- ix. spodbujati skladnost z načeli univerzalnega oblikovanja glede na nove razvojne dosežke informacijske in komunikacijske tehnologije;
- x. izvajati Resolucijo ResAP(2001)3 Za polnopravno državljanstvo invalidov s pomočjo novih tehnologij.

3.4 Področje ukrepov št. 4: Izobraževanje

3.4.1 Uvod

Izobraževanje je temeljni dejavnik pri zagotavljanju vključenosti v družbo in neodvisnosti vseh ljudi, vključno z invalidi. K temu pripomorejo tudi družbeni vplivi, na primer vpliv družine in prijateljev, vendar bi morale za namene tega področja ukrepov izobraževanje zajemati vse življenjske faze, vključno s predšolskim, osnovnošolskim, srednješolskim, visokošolskim in strokovnim izobraževanjem ter vseživljenjskim učenjem.

Ustvarjanje možnosti za invalide, da sodelujejo v rednem izobraževanju, ni pomembno samo za invalide, temveč koristi tudi neinvalidom pri razumevanju človekove raznolikosti. Večina izobraževalnih sistemov omogoča dostop do rednega izobraževanja in izobrazbenih struktur za invalide, kot je ustrezno. Spodbujali naj bi se strukture rednega šolanja in specializirani programi, da bi skupaj zagotavljali pomoč invalidom v njihovih skupnostih, to pa naj bi bilo skladno s ciljem polne vključenosti.

3.4.2 Cilji

- i. zagotoviti, da imajo vsi ljudje ne glede na naravo in stopnjo okvar, enak dostop do izobrazbe ter da razvijejo nadarjenost, ustvarjalnost ter svoje umske in telesne sposobnosti, kolikor jim dopuščajo njihove zmožnosti;
- ii. zagotoviti, da imajo invalidi možnost zahtevati mesto v rednem izobraževanju, tako da se ustrezni organi oblasti spodbudijo, da razvijejo izobrazbene ukrepe, ki bodo zadostili potrebam invalidov;
- iii. podpirati in spodbujati vseživljenjsko učenje invalidov vseh starosti in spodbujati smotrni in učinkovit prehod med vsako fazo njihove izobrazbe ter med izobraževanjem in zaposlovanjem;
- iv. na vseh ravneh izobraževalnega sistema, vključno pri otrocih od najzgodnejše starosti, utrjevati spoštljiv odnos do pravic invalidov.

3.4.3 Posebni ukrepi držav članic

- i. spodbujati zakonodajo, politiko in načrtovanje za preprečevanje diskriminacije invalidnih otrok, mladih in odraslih pri dostopu do vseh faz njihovega izobraževanja od zgodnjih let do ukrepov za odrasle. Pri tem se je treba posvetovati z invalidnimi uporabniki, starši in tistimi, ki skrbijo zanje, prostovoljskimi organizacijami in drugimi ustreznimi strokovnimi organi, če je to primerno;
- ii. spodbujati in podpirati razvoj enotnega izobraževalnega sistema, vključno z zagotavljanjem rednega in posebnega izobraževanja, ki spodbuja izmenjavo strokovnega znanja in večjo vključenost invalidnih otrok, mladih in odraslih invalidov v skupnost;
- iii. omogočiti zgodnje ustrezno ocenjevanje posebnih izobraževalnih potreb invalidnih otrok, mladih in odraslih invalidov, da se z njimi seznanijo tisti, ki skrbijo za njihovo izobraževanje in ga načrtujejo;
- iv. spremljati izvajanje posameznih načrtov izobraževanja in omogočati usklajen pristop ves čas zagotavljanja izobraževanja in iskanja zaposlitve;
- v. zagotoviti, da invalidi, vključno z otroki, v rednem izobraževalnem sistemu dobijo potrebno pomoč, ki omogoča njihovo učinkovito izobraževanje. V posebnih okoliščinah, kadar njihovih izobraževalnih potreb, ki so jih ocenili strokovnjaki, izobraževalni sistem rednega šolanja ne zadovolji, bodo države članice v skladu s ciljem polne vključenosti zagotovile učinkovite alternativne podporne ukrepe. Vsi posebni ukrepi in zagotavljanje rednega izobraževalnega sistema naj bi spodbudili prehod na redni izobraževalni sistem ter izražali iste cilje in standarde;
- vi. spodbujati razvoj individualnega in trajnega usposabljanja vseh strokovnjakov in osebja, ki dela v vseh fazah izobraževanja, da bi vgradili ozaveščenost o invalidnosti ter uporabo ustreznih tehnik in gradiva za izobraževanje, ki so invalidnim učencem in študentom v pomoč, kadar je to primerno;
- vii. zagotoviti, da so učno gradivo in programi, ki so zagotovljeni v splošnem izobraževalnem sistemu, dostopni invalidom;
- viii. vključiti v šolske učne načrte o državljski vzgoji predmete, ki invalide obravnavajo kot ljudi z enakimi pravicami, kot jih imajo drugi državljani;
- ix. zagotoviti, da je ozaveščenost o invalidnosti ključni del izobraževalnih programov v šolah in ustanovah rednega šolanja;

- x. sprejeti ukrepe, ki bodo omogočili, da bodo kraji izobraževanja in usposabljanja dostopni za invalide, vključno z zagotovitvijo osebne podpore in primerne prilagoditve (vključno z opremo), da se zadovoljijo njihove potrebe;
- xi. zagotoviti, da so starši invalidnih otrok dejavni partnerji pri razvoju individualnih izobraževalnih načrtov za svoje otroke;
- xii. zagotoviti dostop do neformalne izobrazbe, ki mladim omogoča razvoj potrebnih spretnosti, kar bi bilo sicer nedosegljivo s formalnim izobraževanjem;
- xiii. proučiti Evropsko socialno listino (spremenjeno) (ETS št. 163), zlasti njen 15. člen, kadar je to primerno, s podpisom in ratifikacijo.

3.5 Področje ukrepov št. 5: Zaposlovanje, poklicno usmerjanje in usposabljanje

3.5.1 Uvod

Zaposlitev je ključni dejavnik za vključenost v družbo in ekonomsko neodvisnost vseh delovno sposobnih državljanov. V primerjavi z neinvalidi je stopnja zaposlenosti in aktivnosti invalidov zelo nizka. Politike za povečanje aktivnostne stopnje naj bi bile drugačne – glede na zaposlitvene zmožnosti invalidov – in skladne, zato da bi obravnavale vse ovire pri sodelovanju v zaposlenosti. Izboljšanje stanja zaposlenosti invalidov ne bo koristilo samo invalidom, temveč tudi delodajalcem in družbi na splošno.

Pomembno vlogo pri pomoči ljudem, da prepoznajo dejavnosti, za katere so najprimernejši, in pri usmerjanju potreb po usposabljanju ali glede prihodnjega poklica imata poklicno usmerjanje in pomoč. Bistvenega pomena je, da imajo invalidi dostop do ocenjevanja, poklicnega usmerjanja in usposabljanja, da se jim tako zagotovi, da lahko uresničijo svoje zmožnosti.

To področje ukrepov si prizadeva oblikovati podlago za večje sodelovanje invalidov pri zaposlovanju, zagotoviti izbiro kariere ter s pomočjo struktur in podpore postaviti temelje za zagotovitev dejanske izbire. Vsi ukrepi veljajo za javne in zasebne delodajalce.

K zaposlovanju invalidov lahko pripomorejo družbena podjetja (na primer družbena podjetja, družbene zadruga) kot del odprtega zaposlovanja ali podjetja za zaposlovanje invalidov.

3.5.2 Cilja

- i. spodbujati zaposlovanje invalidov na odprtem trgu delovne sile s kombinacijo protidiskriminacijskih in pozitivnih ukrepov za zagotovitev enakih možnosti invalidom;
- ii. boriti se proti diskriminaciji in spodbujati sodelovanje invalidov pri poklicnem ocenjevanju, usmerjanju, usposabljanju in storitvah, povezanih z zaposlovanjem.

3.5.3 Posebni ukrepi držav članic

- i. vključiti vprašanja, povezana z zaposlovanjem invalidov, v splošne politike zaposlovanja;
- ii. zagotoviti invalidom dostop do objektivnega in individualnega ocenjevanja, ki:
  - ugotavlja njihove zmožnosti glede mogočih poklicev;
  - osredotočenost z ocenjevanja nezmožnosti preusmeri na ocenjevanje sposobnosti ter njihovo povezovanje s posebnimi zahtevami delovnega mesta;
  - zagotavlja temelj za njihov program poklicnega usposabljanja;
  - jim pomaga najti ustrezno zaposlitev ali prezaposlitev;
- iii. invalidom zagotoviti dostop do poklicnega usmerjanja, usposabljanja in storitev zaposlovanja na najvišji mogoči stopnji kvalifikacije ter narediti smiselne prilagoditve, kadar je to potrebno;

- iv. zagotoviti varstvo pred diskriminacijo na vseh stopnjah zaposlovanja, vključno z izborom in zaposlovanjem, in pri vseh ukrepih, povezanih s kariernim napredovanjem;
- v. delodajalce spodbujati k zaposlovanju invalidov:
  - z uporabo postopkov zaposlovanja (na primer oglaševanjem, razgovori, ocenjevanjem, izborom), ki zagotavljajo, da so možnosti dela zares na voljo invalidom;
  - z izpeljavo smiselnih prilagoditev delovnega mesta ali delovnih razmer, vključno s telekomunikacijami, krajšim delovnim časom in delom na domu, zato da bi se prilagodili posebnim zahtevam zaposlenih invalidov;
  - s krepitvijo ozaveščenosti vodstva in osebja glede invalidnosti s pomočjo ustreznega usposabljanja;
- vi. zagotoviti, da so splošni programi samozaposlovanja dostopni invalidom in so jim v podporo;
- vii. zagotoviti, da so podporni ukrepi, kot sta zaščitno ali podporno zaposlovanje, pripravljeni za te ljudi, katerih potrebam brez osebne podpore ni mogoče zadostiti na odprtem trgu dela;
- viii. podpirati invalide, da napredujejo od zaščitnega in podpornega zaposlovanja do odprtega zaposlovanja;
- ix. iz invalidskih sistemov odstraniti tisto, kar odvrča od dela, in spodbujati uporabnike, da delajo, če lahko;
- x. upoštevati potrebe invalidnih žensk pri oblikovanju programov in politik, povezanih z enakimi možnostmi žensk pri zaposlovanju, vključno z varstvom otrok;
- xi. zagotoviti, da zaposleni invalidi uživajo enake pravice kot drugi zaposleni v zvezi s posvetovanjem o zaposlitvenih pogojih ter članstvom v sindikatih in dejavnim sodelovanjem v njih;
- xii. zagotoviti učinkovite ukrepe za spodbujanje zaposlovanja invalidov;
- xiii. zagotoviti, da zdravstvena in zaščitna zakonodaja in predpisi vključujejo potrebe invalidov in do njih niso diskriminacijski;
- xiv. spodbujati ukrepe, vključno z zakonodajnimi in vključitvenimi, ki osebi, ki je postala invalidna med zaposlitvijo, omogočajo, da ostane na trgu dela;
- xv. zagotoviti, da imajo zlasti mladi invalidi lahko korist od zaposlitvenega pripravništva in vajeništva, zato da nadgradijo veščine, ter da imajo lahko korist od informacij o zaposlitvenih praksah;
- xvi. proučiti Evropsko socialno listino (spremenjeno) (ETS št. 163), zlasti njen 15. člen, kadar je to primerno, s podpisom in ratifikacijo;
- xvii. izvajati resolucijo ResAP(95)3 o listini za poklicno ocenjevanje invalidov.

3.6 Področje ukrepov št. 6: Grajeno okolje

3.6.1 Uvod

Povezovalni cilj je oblikovanje družbe za vse. Dostopno okolje ima ključno vlogo pri oblikovanju bolj vključujoče družbe, v kateri invalidi lahko sodelujejo v vsakodnevem življenju. Obstoječe ovire v grajenem okolju ovirajo invalide pri takem sodelovanju in uživanje temeljnih pravic ali ju preprečujejo. Graditev okolja, dostopnega invalidom ne glede na vrsto invalidnosti, bi dodatno koristila vsem članom družbe. To zahteva razumevanje obstoječih ovir, vključno z odnosom in psihološkimi ovirami, ter zavzetost za njihovo odstranjevanje z resničnimi dejanji in drugimi ukrepi. Resolucija ResAP(2001)1 o univerzalnem oblikovanju spodbuja uvedbo načel univerzalnega oblikovanja v učne načrte vseh poklicev, ki oblikujejo grajeno okolje, vključno z arhitekti, inženirji, urbanisti ter drugimi z njimi povezanimi strokami in poklici, ki se ukvarjajo z grajenim okoljem. Cilj je tudi poenostavitev življenja za vse, s tem da grajeno okolje postane dostopnejše, uporabnejše in razumljivejše.

3.6.2 Cilj

z uporabo načel univerzalnega oblikovanja postopoma vzpostaviti okolje, dostopno invalidom, in se tako izogniti oblikovanju novih ovir.

3.6.3 Posebni ukrepi držav članic

- i. zagotoviti, da vsa ustrezna področja politike vključujejo povezujoči cilj oblikovanja grajenega okolja brez ovir;
- ii. razviti smernice in standarde, ter če je potrebno, zakonodajo, da se spodbudi, da so javne zgradbe ter zaprti javni in odprti javni prostor dostopni in uporabni za invalide ob upoštevanju posebne narave zgradb;
- iii. zagotoviti, da univerze in ustanove, odgovorne za usposabljanje vseh poklicev, ki se ukvarjajo z grajenim okoljem (kot so arhitekti in urbanisti, strokovnjaki v gradbenem sektorju, konservatorji kulturne dediščine in strokovnjaki kulturnega turizma), spodbujajo načelo univerzalnega oblikovanja z učnimi načrti za začetno in nadaljnje usposabljanje ter z drugimi ustreznimi ukrepi;
- iv. spodbujati uporabo pripomočkov in tehnoloških inovacij za izboljšanje dostopnosti grajenega okolja in invalidom zagotoviti enake možnosti za sodelovanje v življenju skupnosti. To bi moralo veljati za nove zgradbe in se postopno razširiti na obstoječe zgradbe;
- v. spodbujati oblikovanje, imenovanje in vzdrževanje centrov, ki spodbujajo koncept univerzalnega oblikovanja;
- vi. zagotoviti, da je pri oblikovanju postopkov za ukrepanje v sili in postopkov evakuacije potrebna pozornost namenjena varnosti invalidov;
- vii. zagotoviti, da dostop do zgradb ni preprečen živalim, ki pomagajo invalidom;
- viii. izvajati Resolucijo ResAP(2001)1 o uvedbi načel univerzalnega oblikovanja v učne načrte vseh poklicev, ki oblikujejo grajeno okolje.

3.7 Področje ukrepov št. 7: Prevoz

3.7.1 Uvod

Razvoj in izvajanje politik dostopnega prevoza na vseh ravneh se lahko kažeta v precejšnjem napredku v kakovosti življenja številnih invalidov in sta lahko temeljni pogoj za uresničevanje enakih možnosti, samostojno bivanje ter dejavno sodelovanje v družbenem in kulturnem življenju skupnosti in zaposlovanju.

Več držav članic se že zaveda, da so že stranka v razvoju dogodkov prek Evropske konference ministrov za promet (ECMT), načela in ukrepi, ki jih ta forum spodbuja, pa so lahko vodilo za napredek držav članic pri uresničevanju tega akcijskega načrta za invalide. Dostopne prevozne storitve kot posledica bodo v pomoč tudi drugim uporabnikom prevoza, vključno z ostarelimi in starši z majhnimi otroki.

Da bi invalidom zagotovili uporabo javnega prevoza, je nujno, da je dostopna celotna prevozna veriga.

3.7.2 Cilji

- i. okrepiti udeležnost invalidov v družbi z uresničevanjem politik dostopnega prevoza;
- ii. zagotoviti, da se politike dostopnega prevoza uresničujejo ob upoštevanju potreb vseh oseb z različnimi vrstami okvar in invalidnosti;
- iii. spodbujati dostopnost obstoječih prevoznih storitev za vse invalide in zagotoviti, da so dostopne tudi vse nove prevozne storitve in z njimi povezana infrastruktura;

iv. spodbujati uresničevanje načela univerzalnega oblikovanja v prometu.

3.7.3 Posebni ukrepi držav članic

i. upoštevanje priporočil, poročil in usmeritev, ki jih pripravijo in se o njih dogovorijo mednarodni organi in ustanove, zlasti v zvezi z razvojem standardov, smernic, strategij, in če je primerno, zakonodaje, da se zagotovi dostopnost prevoznih storitev in infrastrukture, vključno z grajenim okoljem;

ii. spremljanje in pregled uresničevanja politik dostopnega prevoza;

iii. zagotovitev, da izvajalci javnega prevoza vključijo obvezno usposabljanje o ozaveščanju o invalidnosti kot del standardnih programov usposabljanja za osebe, ki opravljajo prevozne storitve;

iv. spodbujanje uvedbe in sprejetja državnih smernic, namenjenih javnim in zasebnim izvajalcem prevoz, za zagotavljanje dostopnosti prevoznih storitev;

v. vzpostavitev postopkov za sodelovanje in posvetovanje z ustreznimi interesnimi skupinami, vključno zlasti z ustreznimi vladnimi agencijami, izvajalci storitev in invalidskimi interesnimi skupinami, za obveščanje o razvoju politik in načrtovanju v zvezi z zagotavljanjem dostopnega prevoza;

vi. pospeševanje in spodbujanje zasebnih izvajalcev prevoznih storitev, da zagotovijo dostopne storitve;

vii. zagotovitev, da so informacije o storitvah javnega prevoza čim dostopnejše v različnih oblikah in prek različnih sistemov obveščanja, da se zadovoljijo potrebe invalidov;

viii. spodbujanje oblikovanja inovativnih programov v podporo invalidom, ki imajo težave z javnim prevozom, da uporabijo lastni zasebni prevoz;

ix. zagotovitev, da je živalim pomočnicam (npr. psom vodnikom), ki spremljajo invalide, na javnem prevozu udobno;

x. zagotovitev in varstvo parkirnih ugodnosti za invalide z zmanjšano gibljivostjo;

xi. priznavanje posebnih zahtev invalidov pri pripravi splošnih temeljnih besedil o pravicah potnikov;

xii. varstvo invalidov pred diskriminacijo pri dostopnosti prevoza z zakonodajo;

xiii. zagotovitev, da varnost prevoza in postopki za ravnanje v nujnih primerih ne ustvarjajo dodatnih neenakosti za invalide.

3.8 Področje ukrepov št. 8: Življenje v skupnosti

3.8.1 Uvod

To področje ukrepov poudarja omogočanje čim samostojnejšega življenja invalidom, tako da se jim omogoči izbira, kako in kje živijo. Za to so potrebne strateške politike, ki podpirajo premik iz institucionalne oskrbe v nastanitve v skupnosti, od možnosti samostojnega bivanja do domov za manjše skupine. Navedene politike naj bodo prožne in naj zajemajo programe, ki invalidom omogočajo življenje z njihovimi družinami in priznavajo posebne potrebe posameznih invalidov, ki potrebujejo zahtevnejšo raven podpore.

Vsakodnevno življenje družine se na splošno precej razlikuje glede na to, ali ima invalidnega otroka ali ne: za usmerjanje in oskrbo je, na primer, potrebno veliko časa, obiski terapevtov, zdravnikov itd. so nujni, otrok potrebuje nadzor in rekreativne dejavnosti ter pomoč pri praktičnih vidikih vsakodnevnega življenja itd. Pomembno je, da je staršem invalidnih otrok omogočeno ustrezno usposabljanje, kjer pridobijo potrebne spretnosti in znanje, da s svojim invalidnim otrokom živijo čimbolj normalno življenje.

Vsem posameznikom ni mogoče zagotoviti možnosti ali izbire za povsem samostojno bivanje. Izjemoma naj bi kot drugo možnost bivanja v ustanovi spodbujali oskrbo v majhnih, kakovostnih nastanitvah. Oblika samostojnega bivanja naj vključuje invalide in njihove organizacije, ki jih zastopajo.

Invalidi, ki bivajo v skupnosti, imajo različne potrebe, ki zahtevajo različne ravni oskrbe, pomoči in podpore. Pregledna merila za pridobitev pomoči in neodvisni postopki presoje posameznikov, pri katerih se upoštevajo invalidova lastna izbira, samostojnost in blaginja, povečujejo nepristranski dostop do storitev.

Politike samostojnega bivanja se ne omejujejo samo na bivalne razmere, odvisne so tudi od dostopnosti cele vrste storitev, vključno s prevozom. Uspešnost takih politik zahteva skupen pristop do načrtovanja, razvoja in izvajanja glavnih storitev, s čimer se zagotovi prilagoditev potrebam posameznih invalidov z vsestransko podporo za zagotovitev usklajenega pristopa.

3.8 Cilji

- i. omogočiti invalidom, da načrtujejo svoje življenje in v svoji skupnosti bivajo čim samostojneje;
- ii. zagotoviti široko vrsto kakovostnih podpornih storitev na ravni skupnosti, s čimer se omogoči prosta izbira;
- iii. posebno pozornost nameniti položaju družin z invalidnim otrokom ali invalidnimi otroki in se zavzemati za pristop, ki usposabljanje prilagaja njihovim staršem, ter invalidnim staršem in njihovem sodelovanju pri skrbi za otroka in nalogah izobraževanja.

3.8.3 Posebni ukrepi držav članic

- i. zagotoviti usklajen pristop pri zagotavljanju kakovostnih podpornih storitev skupnosti, da se invalidom omogoči bivanje v skupnostih in izboljša njihova kakovost življenja;
- ii. razvijati in spodbujati stanovanjske politike, ki invalidom omogočajo bivanje v primernih stanovanjskih objektih v njihovih lokalnih skupnostih;
- iii. podpirati formalno in neformalno pomoč, ki invalidom omogoča bivanje na domu;
- iv. priznati status skrbnikov za zagotavljanjem podpore in ustreznega usposabljanja;
- v. omogočiti življenje v družini ob usmerjanju posebne pozornosti usklajevanju zasebnega in poklicnega življenja in enakosti spolov, da se natančno ocenijo potrebe družin kot izvajalcev neformalne oskrbe, zlasti tistih z invalidnimi otroki, ali ki skrbijo za osebe, ki potrebujejo zahtevnejšo raven podpore, zaradi zagotavljanja informacij, usposabljanja in pomoči, vključno s psihološko podporo ;
- vi. zagotoviti kakovostne storitve skupnosti in druge možnosti nastanitve, ki omogočajo gibanje med oskrbo v ustanovi in bivanjem v skupnosti;
- vii. zagotoviti, da posamezniki lahko ozaveščeno izbirajo, po potrebi s pomočjo službe za strokovno zagovorništvo;
- viii. spodbujati programe, ki bodo invalidom omogočali uporabo osebnih pomočnikov po njihovi izbiri;
- ix. zagotoviti dodatne storitve in druge objekte in naprave, na primer dnevne centre, centre za skrajšano bivanje ali skupine za samoizražanje, ki ponujajo ustrezne oblike terapije in tako invalidom in njihovim družinam za nekaj časa zagotovijo pomoč in oddih;
- x. invalidom, zlasti tistim, ki potrebujejo zahtevnejšo raven podpore, zagotoviti prilagojeno podporo, vključno s zagovorništvom, da se zmanjša tveganje socialne izključenosti;
- xi. izvajati ustrezne določbe Priporočila št. R (96) 5 Odbora ministrov državam članicam o usklajevanju poklicnega in družinskega življenja.

3.9 Področje ukrepov št. 9: Zdravstveno varstvo

3.9.1 Uvod

Invalidi imajo kakor drugi člani družbe enako pravico do kakovostnih zdravstvenih storitev in ustreznega zdravljenja in tehnologije, da se jim zagotovi najboljše mogoče zdravje. V nekaterih primerih invalidi potrebujejo posebne in inovativne zdravstvene storitve za izboljšanje kakovosti svojega življenja. Z invalidi in njihovimi zastopniki (kadar je to potrebno) naj bi se pri odločanju o načrtu njihove osebne oskrbe posvetovali, pri čemer naj bi bili v celoti vključeni. Ta pristop invalide umešča v središče postopka načrtovanja in oblike zagotavljanja storitev ter posameznikom omogoča ozaveščeno odločanje o njihovem zdravju.

Pri načrtovanju in zagotavljanju zdravstvenih storitev naj se upoštevajo razvojni dosežki v zvezi s staranjem prebivalstva in s tem povezanimi zdravstvenimi posledicami, zlasti za invalide. Zato je v zdravstvu nujno treba dati prednost razvoju novih politik in strategij.

Zdravstveni strokovnjaki v vseh državah članicah morajo priznati vzorec socialnih in človekovih pravic invalidnosti in ne bi smeli namenjati svoje pozornosti izključno medicinskemu vidiku invalidnosti.

3.9.2 Cilja

- i. zagotoviti vsem invalidom ne glede na spol, starost in izvor, vrsto ali stopnjo okvare, da:
  - imajo enak dostop do vseh storitev zdravstvenega varstva;

- uživajo ugodnost dostopa, kakor je primerno, do vseh specializiranih storitev, ki so na voljo;
  - so čim bolj vključeni v postopek odločanja o načrtu njihove osebne oskrbe;
- ii. zagotoviti, da se potrebe invalidov vključijo v informacije o zdravstveni vzgoji in kampanje javnega zdravja.

3.9.3 Posebni ukrepi držav članic

- i. zagotovitev, da noben invalid ni diskriminiran pri dostopu do storitev zdravstvenega varstva in zdravstvene evidence;
- ii. zagotovitev, da se z vsakim invalidom, ali kadar to ni mogoče zaradi izvora, vrste in stopnje okvare, njegovim zastopnikom, izvajalcem oskrbe ali zagovornikom v celoti čim bolj posvetuje pri ocenjevanju, načrtovanju in zagotavljanju načrta o njegovi zdravstveni oskrbi, medicinskem posegu ali zdravljenju;
- iii. delovanje v smeri dostopnih objektov in naprav ter opreme javnih in zasebnih zdravstvenih storitev ter zagotovitev, da so zdravstvene službe, vključno s službami za duševno zdravje in psihološko podporo ter bolnišničnimi in zunajbolnišničnimi službami, ustrezno usposobljene za zadovoljevanje potreb invalidov;
- iv. zagotovitev, da imajo invalidne ženske enak dostop do storitev zdravstvenega varstva, vključno zlasti s predporodnim, ginekološkim svetovanjem in svetovanjem o načrtovanju družine ter zdravljenjem;
- v. zagotovitev, da se pri zdravstveni oskrbi za invalide spoštujejo vidiki spola;
- vi. zagotovitev, da se sprejmejo primerni ukrepi za zagotavljanje ustreznih informacij v zvezi s posameznikovimi potrebami po zdravstvenem varstvu ali storitvah v obliki, ki je invalidom razumljiva;
- vii. zagotovitev, da se prigrasitev invalidnosti, bodisi da nastopi pred rojstvom ali po njem ali po bolezni ali nezgodi, opravi pod pogoji, ki zagotavljajo spoštovanje zadevne osebe in družine ter ob jasni in razumljivi informaciji in podpori posameznika in njegove družine;
- viii. zagotovitev dostopa do zdravstvene vzgoje in kampanj javnega zdravja, med drugim informacij in nasvetov za invalide;
- ix. usposabljanje zdravstvenih delavcev na način, ki ozavešča o invalidnosti, skupaj s spretnostmi in znanjem ter metodami za zadovoljevanje posebnih potreb invalidov;
- x. priznavanje potrebe po zgodnjem posegu in s tem sprejetje učinkovitih ukrepov za odkrivanje, diagnosticiranje in zdravljenje okvar in bolezni v zgodnji fazi ter tudi razvoj učinkovitih smernic za zgodnje odkrivanje in intervencijske ukrepe;
- xi. proučitev Evropske socialne listine (spremenjene), zlasti 11. člena, kadar je to primerno, s podpisom in ratifikacijo.

3.10 Področje ukrepov št. 10: Rehabilitacija

3.10.1 Uvod

Priporočilo št. R (92) 6 Odbora ministrov o skladni invalidski politiki priznava, da je rehabilitacija invalidov zaradi vključevanja v gospodarstvo in družbo dolžnost skupnosti, da zagotavlja človekovo dostojanstvo in lajša težave, ki izvirajo iz družbe in s katerimi se invalidi srečujejo, in naj bi jo vključili med prednostne cilje vsake družbe. Ob upoštevanju tega priporočila naj bi usklajena politika za rehabilitacijo invalidov preprečevala poslabševanje invalidnosti in lajšala njene posledice, krepila samostojnost invalidov kot posameznikov in zagotavljala njihovo ekonomsko neodvisnost in polno vključitev v družbo. Celoviti programi rehabilitacije naj zajemajo različne dopolnilne ukrepe, določbe, storitve in objekte ter naprave, ki lahko veliko prispevajo k telesni in duševni neodvisnosti invalidov.

3.10.2 Cilji

- i. invalidom omogočiti doseči največjo mogočo neodvisnost ter telesno, duševno, družbeno in poklicno sposobnost;
- ii. organizirati, krepiti in razširjati celovite rehabilitacijske storitve;
- iii. omogočati dostop do skupnih in specialističnih storitev in invalidom omogočiti doseči polno vključitev v njihove skupnosti in družbo;
- iv. že od rojstva zagotoviti visokokakovostno zgodnjo intervencijo, multidisciplinarni pristop, vključno s podporo staršem in napotki zanje.

3.10.3 Posebni ukrepi držav članic

- i. oblikovanje, izvajanje in redno pregledovanje nacionalnih rehabilitacijskih politik in zagotavljanje nenehnega izboljševanja;
- ii. zagotovitev, da invalidi, njihove družine in zastopniške organizacije prispevajo k oblikovanju celovitih rehabilitacijskih programov, njihovem zagotavljanju in vrednotenju;
- iii. zagotovitev, da so rehabilitacijski programi dostopni invalidu in prilagojeni njegovim individualnim potrebam; potrebno je privoljenje invalida ali njegovega zastopnika;
- iv. kadar je to mogoče, uporaba skupne zagotovljene rehabilitacije ter objektov in naprav, pa tudi zagotavljanje čim boljše opremljenosti specializiranih rehabilitacijskih centrov za zagotovljene storitve, v katerih so multidisciplinarni timi osebja, specializiranega za rehabilitacijo;
- v. izboljšanje rehabilitacijskih storitev in podpore z individualno multidisciplinarno presojo in celovitim pristopom;
- vi. spodbujanje multisektorskega sodelovanja z vključevanjem vseh ustreznih področij, zlasti zdravstvenega, izobraževalnega, socialnega in zaposlitvenega in zagotavljanje upravljanja celostne rehabilitacije ter po potrebi zagotovitev, da imajo invalidi enake možnosti;
- vii. zagotovitev invalidnim otrokom, da imajo med vzgojo in izobraževanjem dostop do programov pedagoške rehabilitacije in drugih virov, ki jim omogočajo doseči polno sposobnost;
- viii. vključitev delodajalcev in delojemalcev ter njihovih organizacij v poklicno rehabilitacijo za podporo zaposlenim, ki postanejo invalidi, da se čim prej vrnejo na delo;
- ix. prizadevanje za individualizirane programe rehabilitacije v skupnosti za tiste posameznike invalide, ki to potrebujejo;
- x. spodbujanje razpoložljivosti pripomočkov in omogočanje invalidom, ki jih potrebujejo, da si jih lahko privoščijo kot del rehabilitacijskih ukrepov/programov.

3.11 Področje ukrepov št. 11: Socialna zaščita

3.11.1 Uvod

Socialna zaščita zajema socialno varnost, socialno pomoč ali podporo in socialne storitve, ki so ključna podpora tistim, ki so odvisni od njih, saj prispevajo h kakovosti življenja prejemnikov. Kljub temu pa se pogosto dogaja, ko invalidi sistemov socialne zaščite ne izkoristijo ustrezno zaradi pomanjkljivih tovrstnih predpisov ali težav pri dostopu. Socialne pravice, zapisane v revidirani Evropski socialni listini (ETS št. 163), vključujejo zlasti pravico do socialne varnosti (12. člen), pravico do socialne in zdravstvene pomoči (13. člen) ter pravico do socialnovarstvenih storitev (14. člen). Uresničevanje naštetih pravic prispeva k zmanjšanju tveganja izključenosti iz družbe in marginalizacije in s tem k omogočanju dostopa do druge pravice, zapisane v Evropski socialni listini, pravice invalidov do neodvisnosti, vključevanja v družbo in sodelovanja v življenju skupnosti (15. člen).

3.11.2 Cilja

- i. invalidom zagotoviti enak dostop do socialne zaščite;
- ii. spodbujati politike, ki pomenijo napredovanje od finančne odvisnosti, kadar je to mogoče, k zaposlitvi in samostojnosti.

3.11.3 Posebni ukrepi držav članic

- i. zagotovitev soodvisnega usklajevanja med ukrepi socialne zaščite in politikami, usmerjenimi v aktivno zaposlovanje, s čimer se poskuša preprečiti neaktivna odvisnost od prejemka;
- ii. zagotovitev, da dodelitev socialnih storitev in z njimi povezana podpora ter njihov redni pregled temeljijo na smiselni, multidisciplinarni presoji potreb invalida;
- iii. zagotovitev, da so vsi sistemi in postopki za presojo upravičenja dostopni invalidom ali njihovim zastopnikom;
- iv. zagotovitev, da splošne socialne službe upoštevajo posebne potrebe invalidov in njihovih družin;
- v. zagotovitev, da se nenehno izboljšuje usklajevanje med upravnimi oddelki in preko njih ter javnimi in zasebnimi izvajalci socialnih storitev, tako da zagotavljanje kakovostnih storitev zadovoljuje potrebe invalidov;
- vi. posvetovanje s socialnimi partnerji in drugimi ključnimi udeleženci, vključno z invalidskimi organizacijami, v zvezi z načrtovanjem in uresničevanjem politik socialnega varstva;
- vii. zagotovitev učinkovitega seznanjanja z informacijami o vseh dajatvah socialne zaščite, do katerih bi bili lahko invalidi upravičeni, s posebnim poudarkom na invalidih, za katere obstaja tveganje socialne izključenosti;
- viii. zagotovitev, da strategije socialne vključenosti in proti revščini priznavajo posebne potrebe invalidov;
- ix. proučitev Evropske socialne listine (spremenjene), Evropskega kodeksa o socialni varnosti (ETS št. 48), spremenjenega Evropskega kodeksa o socialni varnosti (ETS št. 139) in Evropske konvencije o socialni varnosti (ETS št. 78), kadar je to primerno, s podpisom in ratifikacijo;
- x. izvajanje ustreznih določb Priporočila št. R (2003) 19 Odbora ministrov državam članicam o dostopu do socialnih pravic.

3.12 Področje ukrepov št. 12: Pravno varstvo

3.12.1 Uvod

Invalidi imajo pravico biti povsod priznani kot osebe pred zakonom. Ko je potrebna pomoč pri izvajanju te pravne sposobnosti, morajo države članice zagotoviti ustrezno pravno varstvo.

Invalidi so raznovrstna skupina prebivalstva, ki jim je vsem bolj ali manj skupna potreba po dodatnih zaščitnih ukrepih, da bi lahko do popolnosti uživali svoje pravice in enakovredno z drugimi člani sodelovali v družbi.

Potreba, da se posebna pozornost namenja položaju invalidov v smislu uresničevanja njihovih pravic enakovredno z drugimi, se je ponovno potrdila s pobudami, sprejetimi na tem področju, na državni in mednarodni ravni.

Načelo nediskriminacije naj bo osnova vladnih politik, oblikovanih za zagotovitev enakih možnosti invalidom.

Dostop do pravnega sistema je temeljna pravica v demokratični družbi, vendar pa lahko invalidi pogosto naletijo na številne ovire, vključno s težavami pri fizičnem dostopu. Zato je potrebna vrsta ukrepov in pozitivnih dejanj, vključno s splošno ozaveščenostjo pravne stroke o invalidskih vprašanjih.

3.12.2 Cilja

- i. invalidom zagotoviti enak učinkovit dostop do pravnega varstva kakor drugim;
- ii. invalide enako kakor druge varovati in spodbujati pri uživanju vseh človekovih pravic in temeljnih svoboščin.

3.12.3 Posebni ukrepi držav članic

- i. zagotoviti varstvo pred diskriminacijo s sprejetjem posebnih zakonodajnih ukrepov, vzpostavitev organov, postopkov poročanja in pravnih mehanizmov;
- ii. zagotoviti, da se določbe, ki diskriminirajo invalide, črtajo iz zakonodaje;
- iii. spodbujati usposabljanje o človekovih pravicah in invalidnosti (tako notranje kot mednarodno) za osebje kazenskega pregona, javne uslužbenke, sodstvo in zdravstveno osebje;
- iv. spodbujati nevladna zagovorniška omrežja, ki delujejo na področju obrambe človekovih pravic za invalide;
- v. invalidom zagotoviti enak dostop do pravosodnega sistema z zagotavljanjem njihovih pravic do informacij in obvestil, ki so jim dostopna;
- vi. zagotoviti ustrezno pomoč tistim osebam, ki imajo težave pri izvajanju svoje pravne sposobnosti in se prepričati, da je sorazmerna s potrebno ravnjo podpore;
- vii. sprejeti ustrezne ukrepe za zagotovitev, da invalidom ni odvzeta prostost, razen v skladu z zakonom;
- viii. sprejeti učinkovite ukrepe za zagotovitev enakih pravic invalidom, da imajo v lasti in podedujejo premoženje, z zagotovitvijo pravnega varstva pri upravljanju njihovih sredstev enako kakor drugim;
- ix. zagotoviti, da na nobenem invalidu proti njegovi volji ni mogoče opraviti medicinskih poskusov;
- xi. izvajati ustrezne določbe Priporočila št. R (99) 4 Odbora ministrov državam članicam o načelih v zvezi s pravnim varstvom nemočnih odraslih oseb.

3.13 Področje ukrepov št. 13: Varstvo pred nasiljem in zlorabo

3.13.1 Uvod

Dejanja zlorabe ali nasilja nad katero koli osebo so nesprejemljiva, dolžnost družbe pa je zagotoviti varstvo oseb, zlasti najranljivejših, pred takimi zlorabami.

Ugotavlja se, da je stopnja zlorab in nasilja nad invalidi dosti višja kakor nad drugim prebivalstvom in višja pri invalidnih ženskah, zlasti ženskah s hudo invalidnostjo, pri katerih odstotki zlorabe zdaleč presegajo zlorabe neinvalidnih žensk. Zlorabe se lahko pojavljajo v ustanovah ali drugih vrstah oskrbe in primerov, vključno z družinskimi okoljem. Lahko jih povzročijo tujci ali posamezniki, ki jih oseba pozna, in so lahko različnih oblik, na primer, verbalna zloraba, nasilna dejanja ali zavrnitev zadovoljevanja osnovnih potreb.

Vlade seveda ne morejo zjamčiti, da se zlorabe ne bodo dogajale, po najboljših močeh pa si morajo prizadevati, da vzpostavijo varstvo in čim strožje zaščitne ukrepe. K preprečevanju je mogoče prispevati na več načinov, zlasti z vzgojo in izobraževanjem, da se spoštujejo pravice posameznikov do varstva ter priznava in zmanjšuje tveganje zlorabe. Invalidi, ki so žrtve zlorabe ali nasilja, naj imajo dostop do ustrezne pomoči. Imeti morajo sistem, v katerega lahko zaupajo, da prijavijo zlorabo in pričakujejo posledično ukrepanje, vključno z individualno pomočjo. Za take sisteme je potrebno osebje, ki je sposobno in usposobljeno zaznati primere zlorabe in se nanje odzvati.

Čeprav je bilo zadnja leta opravljenih nekaj raziskav, pa je jasno, da so potrebna dodatna (spo)znanja za oblikovanje prihodnjih strategij in najboljše prakse.

3.13.2 Cilja

- i. delovati v okviru človekovih pravic in nasprotovanja diskriminaciji za varstvo invalidov proti vsem oblikam nasilja in zlorabe;
- ii. invalidom zagotoviti dostop do storitev ter podpirati sisteme za žrtve nasilja in zlorabe.

3.13.3 Posebni ukrepi držav članic

- i. uvajanje nadzornih ukrepov za varstvo invalidov pred nasiljem in zlorabo z učinkovitim izvajanjem politik in zakonodaje, kadar je to potrebno;
- ii. spodbujanje razpoložljivosti in dostopa do programov usposabljanja za invalide, da se zmanjša tveganje nasilja in zlorabe, na primer programov samozaupanja in usposabljanja za samostojno življenje;
- iii. razvijati postopke, ukrepe in protokole, prilagojene invalidom, za boljše zaznavanje nasilja in zlorab ter za zagotovitev izvajanja potrebnih ukrepov proti storilcem, vključno s popravo in ustreznim strokovnim svetovanjem pri čustvenih težavah;
- iv. zagotovitev, da imajo invalidi žrtve nasilja in zlorab, vključno z domačimi, dostop do ustreznih storitev pomoči, vključno s popravo;
- v. preprečevanje in boj proti nasilju, hudemu trpinčenju in zlorabam v vseh primerih s pomočjo družinam, ozaveščanjem javnosti ter vzgojo in izobraževanjem, spodbujanjem razprav ter sodelovanjem med ustreznimi strankami;
- vi. ob morebitni zlorabi pomoč invalidom, zlasti ženskam, in njihovim družinam z dajanjem informacij in dostopom do storitev pomoči;
- vii. zagotovitev, da se vzpostavijo sistemi za varstvo pred zlorabami invalidov v psihiatričnih ustanovah, domovih in ustanovah socialnega skrbstva, sirotišnicah in drugih ustanovah;
- viii. zagotovitev, da je vse osebje, ki dela v ustanovah, namenjenih posameznim vrstam invalidov, in pri skupnih podpornih storitvah deležno ustreznega izobraževanja;

- ix. usposobitev policije in sodnih oblasti za pričanje invalidov in obravnavo primerov zlorabe z vso resnostjo;
- x. obveščanje invalidov, kako se izogniti pojavu nasilja in zlorab, kako jih prepoznati in kako poročati o njih;
- xi. sprejetje učinkovite zakonodajnih, upravnih, sodnih in drugih ukrepov s hudimi kaznimi na pregleden način in civilni družbi omogočiti neodvisen pregled, da se preprečijo vse oblike fizičnega in psihološkega nasilja, poškodbe ali zlorabe, zanemarjanje ali malomarno ravnanje, zapostavljanje, izkoriščanje ali ugrabitev invalidov;
- xii. izvajanje ustreznih določb Priporočila št. R (2002) 5 Odbora ministrov državam članicam o zaščiti žensk pred nasiljem;
- xiii. izvajanje ustreznih določb Priporočila št. R (99) 4 Odbora ministrov državam članicam o načelih v zvezi s pravnim varstvom nemočnih odraslih oseb;
- xiv. izvajanje Resolucije ResAP(2005)1 o zaščiti pred zlorabo invalidnih odraslih in otrok in upoštevanje ustreznih dopolnilnih poročil.²

3.14 Področje ukrepov št. 14: Raziskave in razvoj

3.14.1 Uvod

Politika se oblikuje na podlagi dokazov izčrpnih raziskav, zbiranja statističnih podatkov in analiz. Verodostojne informacije opredeljujejo nastajajoča vprašanja, pomagajo pri oblikovanju rešitev in dajejo učinkovite rezultate. Prav tako informacije opredeljujejo najboljšo prakso in spremljajo spremembe v družbi.

Priznано je, da je pomanjkanje podatkov v zvezi z invalidi ovira pri razvoju politike na ravni države in mednarodni ravni. Spodbujati in pospeševati je treba izčrpne, raznovrstne in specializirane raziskave o vseh vprašanih invalidnosti ter jih usklajevati na vseh ravneh za spodbujanje učinkovitega uresničevanja ciljev, določenih v tem akcijskem načrtu.

3.14.2 Cilji

- i. spodbujati politiko, ki temelji na dokazih, in razvoj meril z izboljšanjem prenosa izsledkov raziskav, usmerjenih v prihodnost, v politiko;
- ii. uskladiti metodologijo zbiranja statističnih podatkov na ravni države in mednarodni ravni, da bi pridobili veljavne in primerljive informacije o raziskavah;
- iii. multidisciplinarno uporabiti in podpirati vse razpoložljive raziskovalne in razvojne možnosti, da bi spodbujali sodelovanje invalidov in izboljšali kakovost njihovega življenja.

3.14.3 Posebni ukrepi držav članic

- i. razvijanje statistične in informacijske strategije za invalidsko politiko in razvoj meril na podlagi vzorca invalidnosti, temelječega na socialnih in človekovih pravicah, ter pregled učinkovitosti obstoječih nacionalnih strategij in zbirk podatkov;
- ii. zagotovitev podatkov s presojo potreb, ki se, s tem da se obravnavajo kot zaupni na individualni ravni, uporabijo za čim učinkovitejše načrtovanje celostnih storitev ter njihovo zagotavljanje na državni, regionalni in lokalni ravni;
- iii. zagotovitev, da se s skupnimi raziskavami, kadar je to primerno, zagotovijo podatki o sodelovanju invalidov in zajamejo vsa ustrezna področja tega akcijskega načrta;

---

² Varstvo invalidnih odraslih in otrok pred zlorabo, publikacija Sveta Evropa, Strasbourg, 2003, ISBN 92-871-4919-4.

- iv. zagotovitev, da raziskave vključujejo razsežnost spola, kadar je to mogoče, s čimer se olajšuje analiza položaja invalidnih žensk;
- v. prizadevanje za usklajen pristop k raziskavam z dogovorom o skupnih klasifikacijah za vrednotenje in analizo državnih in mednarodnih zbirk podatkov;
- vi. spodbujanje raziskovalnih študij o uspešnih rehabilitacijskih ukrepih za okrevanje in ponovno vključevanje v skupnost;
- vii. spodbujanje študij o vplivu demografskih sprememb in staranja na kakovost življenja invalidov;
- viii. vključevanje zastopnikov invalidov in drugih ustreznih interesnih skupin v razvoj raziskovalne strategije in zbiranja podatkov;
- ix. podpiranje uporabnih znanstvenih raziskav oblikovanja novih informacijskih in komunikacijskih tehnologij, tehničnih pripomočkov, izdelkov in priprav, ki lahko pripomorejo k samostojnemu bivanju in sodelovanju invalidov v družbi;
- x. spodbujanje raziskav vseh izdelkov ob upoštevanju načel univerzalnega oblikovanja;
- xi. spodbujanje izmenjave dobre prakse, skupne uporabe informacij in tesnega sodelovanja med ustreznimi organi za zagotovitev izčrpnih podatkov za oblikovanje politik;
- xii. naročanje ustreznih raziskav in inovativnih poskusnih projektov, ki podpirajo razvoj politike, ki zajema vsa ustrezna področja tega akcijskega načrta.

3.15 Področje ukrepov št. 15: Ozaveščanje

3.15.1 Uvod

Invalidi se srečujejo s številnimi ovirami pri sodelovanju v družbi ter priznavanju za njene polnopravne in enakovredne člane. Večina invalidov meni, da je odnos družbe največja ovira pri njihovem celovitem vključevanju.

Še vedno se srečujejo z nesprejemljivim odnosom, ki temelji na obstoječih predsodkih, strahu, nizkih pričakovanjih in nezaupanju v njihove sposobnosti. Ta odnos bi bilo mogoče spremeniti z učinkovitimi strategijami ozaveščanja, ki bi vključevale vrsto zainteresiranih strani.

Zadnja leta je več držav članic doseglo napredek pri zakonodaji, ki nasprotuje diskriminaciji, in spodbudno vplivalo na pobude socialne politike. Te pobude prispevajo k vključevanju invalidov v njihove lokalne skupnosti, vendar samo to ni dovolj.

Države članice naj za spodbujanje dejavnosti zagotovijo usklajevanje na področju občil in na drugih področjih dejavnosti, ki lahko pripomorejo k spremembi odnosa.

Invalide je treba vključiti v oglase na zaslону, radiu in tisku, kar bi omogočilo spremembo vzorca pri sprejemanju invalidnosti in invalidov; dejanska sprememba v odnosu vseh članov družbe lahko tako postane resničnost.

Družbo je treba ozavestiti, da imajo invalidi enake človekove pravice kakor vsi drugi ljudje in da je v družbi veliko ovir, ki invalide ovirajo in jim preprečujejo uživanje teh pravic. Odprava teh ovir ne bo koristila samo invalidom, temveč tudi družbi na splošno. Pomembno je pokazati na pozitiven prispevek vseh invalidov ne glede na stopnjo njihove invalidnosti kot aktivnih in polnopravnih članov družbe.

3.15.2 Cilji

- i. z vrsto ukrepov izboljšati odnos do invalidov kot aktivnih in polnopravnih članov družbe;

- ii. ozaveščati o invalidnosti in pravicah invalidov do enakih možnosti in varstva pred diskriminacijo;
- iii. bojevati se proti negativnemu odnosu do invalidov, ki bi lahko škodoval podobi in interesom invalidov.

3.15.3 Posebni ukrepi držav članic

- i. vključevanje prevladujoče podobe o invalidnosti v vladno oglaševanje in obveščanje javnosti, kar bi pripomoglo k spremembi odnosa v družbi;
- ii. spodbujanje vseh občil in medijskih organizacij, da okrepijo in izboljšajo podobo invalidov kot polnopravnih državljanov v svojih programih in pisnih sporočilih, na primer z uvedbo etičnih smernic v zvezi z dostojanstvom invalidov;
- iii. spodbujanje televizijskih in radijskih postaj, da obravnavajo vprašanja v zvezi z invalidi v splošnih, ter kadar je to primerno, v specializiranih programih;
- iv. zavzemanje za redne kampanje, kadar je to mogoče, nacionalnega ozaveščanja o pravicah, sposobnosti in prispevkih invalidov;
- v. uporaba inovativnih in drugih praktičnih sredstev, da bi otrokom, mladini in odraslim osvetlili vprašanja, s katerimi se srečujejo invalidi;
- vi. spodbujanje invalidov in njihovih organizacij, da o sebi obveščajo javnost na lokalni in državni ravni, tako da dajejo na voljo napotke za ravnanje z občili;
- vii. podpiranje in spodbujanje razširjanja primerov dobre prakse na vseh področjih življenja za večjo ozaveščenost pri vzgoji in izobraževanju, v delovnem okolju in skupnosti.

4 Skupni vidiki različnih področij

4.1 Uvod

Med invalidnim prebivalstvom v Evropi so invalidi, ki se srečujejo s posebnimi ovirami ali dvojno diskriminacijo.

Ti ljudje tvegajo še večjo izključenost in na splošno dosegajo nižje ravni sodelovanja v družbi. Ljudje, ki oblikujejo politiko, morajo zagotoviti, da njihove politike in strategije vključevanja upoštevajo potrebe posebnih skupin invalidov za zagotovitev njihovega sodelovanja v družbi.

Malaška deklaracija poudarja dve taki skupini, ki ju je treba upoštevati v celotnem akcijskem načrtu – invalidne ženske in osebe, ki potrebujejo zahtevnejšo raven podpore. V poročilih delovne skupine o diskriminaciji invalidnih žensk in oseb, ki potrebujejo zahtevnejšo raven podpore, so analizirani posamezni dejavniki, ki so zelo pomembni za ti dve skupini, in predlagani posebni ukrepi, ki so skupni več posebnim področjem ukrepov, vključno s samostojnim bivanjem, vzgojo in izobraževanjem, zaposlitvijo itd.³

Druge skupine, ki zahtevajo skupni odziv različnih področij, zajemajo invalidne otroke in starajoče se invalide, invalidne pripadnike manjšin (npr. Romov, migrantov, beguncev, razseljenih oseb ali drugih etničnih, kulturnih ali jezikovnih manjšin). Oblikovalci politike morajo priznati ovire in izzive, s katerimi se spoprijema vsaka navedena skupina, in zagotoviti, da politike poskrbijo za odstranjevanje teh ovir in da posamezniki lahko dosežejo svojo polno zmožnost ob drugih državljanih.

4.2 Invalidne ženske in dekleta

³ *Discrimination against women with disabilities* (Diskriminacija invalidnih žensk); publikacija Sveta Evrope, Strasbourg, 2003, ISBN 92-871-5316-7, *Community living for people with disabilities in need of a high level of support* (Skupnostno bivanje invalidov, ki potrebujejo zahtevnejšo raven podpore), Svet Evrope, Strasbourg, 2004.

Invalidne ženske in dekleta⁴ se lahko in tudi se pogosto srečujejo z raznovrstnimi ovirami pri sodelovanju v družbi zaradi dvojne diskriminacije, na podlagi spola in invalidnosti. Čeprav se je splošni položaj invalidov precej izboljšal, pa pridobitve takih sprememb v družbi niso vedno enako razporejene med invalidnimi ženskami in moškimi.

Razvoj in uresničevanje ustreznih politik in izvedbenih ukrepov naj se oblikujeta tako, da se zagotovi usklajenost priložnosti za invalidne moške in ženske. Poseben položaj invalidnih žensk in deklet je treba upoštevati pri razvoju politik in programov o invalidnosti in enakosti spolov na vseh ravneh, na mednarodni, državni, regionalni in lokalni.

Potrebni so ukrepi za odpravljanje ovir, ki invalidnim ženskam preprečujejo uživanje pravic na enaki podlagi kot moškim in drugim ženskam. To ukrepanje zajema vrsto področij, vključno s sorodstvenimi odnosi, starševstvom, družinskim življenjem, spolnostjo ter varstvom pred nasiljem in zlorabami. Vključuje tudi ukrepe za zagotovitev enakih možnosti, da so sodelujejo v političnem in javnem življenju, pri vzgoji in izobraževanju, usposabljanju, zaposlovanju ter v družbenem in kulturnem življenju. Številna od navedenih področij politike so zajeta v področjih ukrepov akcijskega načrta, vendar jih je treba obravnavati v smislu, kako države članice lahko obravnavajo dejavnike, ki vplivajo na udeležnost invalidnih žensk in deklet.

4.3 Invalidi, ki potrebujejo zahtevnejšo raven podpore⁵

Ena najranljivejših skupin invalidov je tista, ki zaradi težavnosti in zapletene vrste okvare potrebuje zahtevnejšo raven podpore. Kakovost njihovega življenja je predvsem odvisna od razpoložljivosti primernih in kakovostnih storitev, ki ustrezajo njihovim potrebam in potrebam družine ter jim omogočajo čim boljše sodelovanje v družbi, pri čemer pa niso ponovitev storitev, ki se običajno zagotavljajo invalidom.

Ta skupina je največkrat tista, ki najverjetneje prebiva v ustanovah, v nekaterih primerih pa tudi s svojo družino, vendar lahko občuti osamljenost zaradi zelo redkih ali nikakršnih stikov z drugimi člani družbe in pri prejemanju storitev. Zaradi tega ta skupina potrebuje zelo učinkovite in stalne kakovostne storitve, prilagojene njihovim posebnim potrebam.

Zagotovitev storitev je treba okrečiti, da bi se odzvali brez odmikanja od vzorca storitev, ki jih zagotavlja skupnost, in pravičnega dostopa do skupnih zagotovljenih storitev. Države članice morajo spoznati, da to zahteva zelo učinkovito načrtovanje in usklajevanje med ustreznimi organi, vladnimi agencijami in izvajalci storitev na državni in lokalni ravni.

4.4 Invalidni otroci in mladina

Konvencija o otrokovih pravicah temelji na štirih glavnih načelih – otrokovi pravici do nediskriminacije; upoštevanju najboljših koristi otroka pri vseh odločitvah; otrokovi pravici do življenja in razvoja in pravici do izražanja svojega mnenja. Invalidni dečki in deklice imajo prav tako pravico do dostopa do teh istih pravic, države članice pa morajo dograjevati (spo)znanje o njihovih potrebah zaradi načrtovanja, odločitev in prakse na različnih področjih, ki jih zajema politika.

Za zagotovitev ukrepov podpore morajo pristojni organi opraviti skrbno presojo potreb invalidnih otrok in njihovih družin, da otrokom omogočijo odraščanje v njihovih družinah, vključenost v skupnost ter življenje in dejavnosti lokalnih otrok. Invalidni otroci morajo biti deležni vzgoje in izobraževanja, da obogatijo svoja življenja in se jim omogoči doseganje njihove največje sposobnosti.

Kakovostne storitve in podpora družine lahko zagotovijo bogato in razvijajoče se otroštvo ter so temelj za aktivno in samostojno življenje v odrasli dobi. Zato je pomembno, da oblikovalci politike pri oblikovanju invalidske politike in skupnih politik upoštevajo potrebe invalidnih otrok in njihovih družin.

Sodelovanje in aktivno državljanstvo pomenita imeti pravico, sredstva, prostor in priložnost in po potrebi podporo pri sodelovanju ter vplivati na odločitve in vključevati se v aktivnosti in dejavnosti, da bi tako prispevali h graditvi boljše družbe. Pri pripravi politike in programov za mlade naj bi se posvetovali z mladinskimi invalidskimi organizacijami. Glas mladih invalidov naj bi se slišal pri vseh zadevah, ki se nanašajo tudi nanje.

⁴ Vsako sklicevanje v tem akcijskem načrtu na invalidne ženske se razume, da vključuje tudi invalidna dekleta.

⁵ Skupnostno bivanje invalidov, pri katerem je potrebna zahtevnejša raven podpore, op. cit.

Invalidna mladina se še vedno spoprijema z znatnimi ovirami pri dostopanju do vseh vidikov življenja: vzgoji in izobraževanju, delu, športu, kulturi, zabavi in življenju v skupnosti. Vsa ta vprašanja je mogoče obravnavati samo na podlagi celovite strategije. Pri pripravi katere koli mladinske politike je treba obravnavati načine zagotavljanja njihovega polnega sodelovanja v družbi ob upoštevanju njihovih posebnih potreb. Skladno z Evropsko listino o vključevanju mladih v lokalno in regionalno življenje je dejavno sodelovanje mladih pri odločitvah in ukrepih na lokalni in regionalni ravni bistveno za graditev bolj demokratične, vseobsegajoče in uspešne družbe.

4.5 Staranje invalidov

Staranje invalidov, zlasti tistih, ki potrebujejo učinkovitejšo podporo zaradi narave svoje okvare ali bolezni, pomeni nov izziv za družbo po vsej Evropi. To vključuje podporo za posameznike in njihove družine, posebno kadar so glavni skrbniki ostareli starši. Potrebni so inovativni pristopi za spoprijemanje s temi izzivi na številnih področjih politike in storitev. Poročila Sveta Evrope opredeljujejo ključna vprašanja za navedeno skupino in predlagajo, kako naprej. Na posebne potrebe se je mogoče odzivati z usklajenimi ukrepi, da se starajočim se invalidom čim bolj omogoči, da ostanejo v svoji skupnosti. Za to so potrebni presoja individualnih potreb in vnaprejšnje načrtovanje ter razpoložljivost potrebnih storitev. Invalidska vprašanja naj se upoštevajo pri oblikovanju politik za starejše.

Šteje se, da je pri pripravi ukrepov na posameznih področjih ukrepov, določenih v tem akcijskem načrtu⁶, treba upoštevati vprašanja in dejavnike, ki vplivajo na sodelovanje starajočih se invalidov v vsakodnevnem življenju in dejavnostih.

4.6 Invalidni pripadniki manjšin in invalidni migranti

Invalidni pripadniki manjšin, invalidni migranti in begunci so lahko velikokrat v neugodnem položaju zaradi diskriminacije ali pomanjkljivega poznavanja javnih storitev.

Kot primer je mogoče navesti Rome v Evropi: kljub večji pozornosti, ki jim je namenjena, je potrebno nadaljnje ukrepanje za priznavanje njihovega statusa polnopravnih in enakovrednih članov družbe. V svoji skupnosti invalidi veljajo za neopazne in so zato posebno ranljiva skupina.

Izjemno pomembna področja, ki jih je treba obravnavati v zvezi z vsemi skupinami, so vzgoja in izobraževanje, zaposlitev, socialnozdravstvene storitve in kulturno življenje.

Države članice naj zagotovijo, da se pri pomoči invalidom upoštevajo njihov jezik ali kulturni izvor in posebne potrebe takih manjšinskih skupin.

5 Izvajanje in spremljanje

5.1 Uvod

Vlade držav članic so neposredno odgovorne za uresničevanje invalidskih politik na državni ravni in zlasti za izvajanje posebnih ukrepov, ki se na vsakem področju ukrepov nanašajo na invalide.

Ta akcijski načrt priznava, da se politika, ki nasprotuje diskriminaciji, upravna ureditev, sredstva, demografija itd. od države do države razlikujejo. Zato državam članicam omogoča, da se odločijo o nacionalnih prednostnih nalogah in se jih lotevajo postopoma glede na sredstva.

Pri izvajanju posebnih ukrepov, zapisanih v tem akcijskem načrtu, naj države članice upoštevajo:

- načela, ki so podlaga za akcijski načrt, vključno zlasti s pravicami posameznikov do varstva pred diskriminacijo, enakih priložnosti in spoštovanja njihovih pravic kot državljanov;

---

⁶ Okvir za kakovostno in količinsko analizo o staranju invalidov, publikacija Sveta Evrope, Strasbourg, 1998, ISBN 92-871-3327-1.

- poleg ključne vloge, ki jo imajo kakovostne storitve in usposabljanje v zvezi z zagotavljanjem storitev invalidom, skupne vidike različnih področij, vključno s posebnimi potrebami invalidnih žensk in deklet, invalidnih otrok in mladine, invalidov, ki potrebujejo zahtevnejšo raven podpore, starajočih se invalidov, invalidnih migrantov in invalidnih pripadnikov manjšin;
- vključitev zastopniških invalidskih organizacij na vseh ravneh izvajanja, spremljanja in vrednotenja ukrepov na evropski, nacionalni, regionalni in lokalni ravni, ki se šteje za ključni del.

5.1.1 Univerzalno oblikovanje

Enakost dostopa je bistvena za razvoj enakovredne vključujoče družbe. Načrtovanje zgradb, okolja, izdelkov, komunikacijskih in elektronskih sistemov je zlasti pomembno za lažje sodelovanje in neodvisnost invalidov glede vseh vidikov življenja.

Univerzalno oblikovanje je učinkovit način za izboljšanje dostopnosti do grajenega okolja, storitev in izdelkov ter njihove kakovosti. Poudarja pomembnost, da se oblikovanje okolja, zgradb in vsakodnevnih izdelkov zagotovi že od samega začetka in se ne prilagaja pozneje. Čeprav ni mogoče vedno zagotoviti, da bi bile stare in zgodovinske zgradbe popolnoma dostopne, pa je še vedno preveč ovir, ki invalidom preprečujejo sodelovanje na vseh družbenih področjih in uporabo vseh objektov in naprav. Spodbujanje načela univerzalnega oblikovanja, njegova široka uporaba in sodelovanje uporabnikov na vseh ravneh oblikovanja so največjega pomena za izboljšanje dostopnosti grajenega okolja, prevoza in komunikacijskih sistemov ter uporabnosti izdelkov.

5.1.2 Kakovost storitev in usposabljanje osebja

Kakovost in usposabljanje sta ključni načeli, ki sta podlaga ukrepov v tem akcijskem načrtu. Mnoge evropske države si že sistematično prizadevajo za izboljšanje kakovosti storitev in usposabljanja osebja. Bistveno je, da so visokokakovostni standardi podlaga vsem politikam, storitvam in ukrepom in da jih uresničuje pristojno, usposobljeno osebje. Invalidi naj bodo osrednja točka storitev, ki se zagotavljajo. Zadovoljstvo uporabnikov naj bo glavna spodbuda za kakovostne politike, ki so sposobne za življenje. Bistvenega pomena je, da so invalidi, uporabniki storitev, dejavno udeleženi v kakovostnem zagotavljanju in spremljanju storitev.

Pomembna sestavina kakovostne storitve je tudi usposabljanje. To ne zajema samo ustreznega usposabljanja osebja, vključenega v opravljanje posebnih in skupnih storitev, temveč tudi vse, ki imajo vlogo pri razvoju politik, ki vplivajo na življenje invalidov. Usposabljanje naj vključuje ozaveščanje o človekovih pravicah invalidov.

5.1.3 Vključitev v prevladujočo usmeritev ali sektorska odgovornost

Skupni pristop ali sektorska odgovornost pri razvoju politike in zagotavljanju storitev ima pomembno vlogo pri spodbujanju bolj vključujoče družbe in je ključno, temeljno načelo tega akcijskega načrta. Vključitev v prevladujočo usmeritev zajema povezovanje storitev/slужb za invalide s tistimi za druge državljane. Cilj je oddaljiti se od politik, ki podpirajo ločevanje, v smeri enakovrednega vključevanja v prevladujočo usmeritev, kadar koli je to mogoče. Vključevanje v prevladujočo usmeritev pa ne izključuje obstoja posebnih invalidskih politik, kadar so koristi invalidov najpomembnejše (t. i. dvotirni pristop).

V praksi to pomeni, da invalidske politike niso več izključna odgovornost določenega ministrstva ali oddelka. Odgovornost vseh ministrstev je, da zagotovijo, da se pri vseh pobudah upoštevajo pravice invalidov. Spodbujata naj se usklajevanje v državnih sektorjih in med njimi ter oblikovanje informacijske točke za vsa invalidska vprašanja, da se okrepi in razvije skupni pristop.

5.2 Uresničevanje

Vlade držav članic so neposredno odgovorne za uresničevanje invalidskih politik na državni ravni in zlasti za izvajanje posebnih ukrepov, ki se na posameznih področjih ukrepov nanašajo na invalide.

Države članice naj ovrednotijo obstoječe programe invalidske politike in temeljna načela ter jih primerjajo z izvirnikom akcijskega načrta Sveta Evrope, da ugotovijo, na katerih področjih je še treba doseči napredek in katere posebne ukrepe bo še treba sprejeti.

Države članice naj na podlagi navedenega ovrednotenja oblikujejo strategijo, s katero zagotovijo postopno napredovanje programov usklajene invalidske politike, strategij in ukrepov v skladu z akcijskim načrtom za invalide, ki ga je pripravil Svet Evrope, in nacionalnimi finančnimi sredstvi.

Vsaka država članica je odgovorna za določitev prednosti in časovnega razporeda razvijanja predlaganih ukrepov.

Pomembno je, da države članice načrt izvajajo usklajeno in da pri tem sodelujejo vse ustrezne interesne skupine, vključno z nevladnimi organizacijami invalidov, če je potrebno.

Države članice naj kot del uresničevanja obravnavajo vprašanje opredelitve invalidnosti, kakor je primerno.

Države članice akcijski načrt prevedejo v svoje uradne jezike in prevode dajo na voljo v različnih mogočih oblikah. Države članice spodbujajo akcijski načrt z vključevanjem vseh ustreznih interesnih skupin, da si zagotovijo dolgoročno podporo.

Svet Evrope bo državam članicam na njihovo zahtevo pomagal pri izvajanju akcijskega načrta. Države članice naj proučijo sodelovanje z Razvojno banko Sveta Evrope (CEB) in predložijo za banko sprejemljive projekte, katerih namen je izvajanje akcijskega načrta na državni ravni.

5.3 Spremljanje

Vlade držav članic so neposredno odgovorne za spremljanje dosežkov akcijskega načrta Sveta Evrope na državni ravni, pri čemer odločajo o ustreznem pregledu in dogovorih, ki bodo sledili. Države članice naj se v ta namen posvetujejo z ustreznimi interesnimi skupinami, zlasti nevladnimi organizacijami invalidov.

Na evropski ravni naj se nadaljnje izvajanje akcijskega načrta usmeri v krepitev sodelovanja na področju invalidnosti ter naj omogoči učinkovito in konstruktivno izmenjavo informacij, izkušenj in najboljše prakse.

Učinkovito spremljanje tega akcijskega načrta od držav članic zahteva, da Svetu Evrope redno pošiljajo ustrezne informacije. V tem smislu so pomembna in v posebnem interesu poročila, ki jih vlade držav predložijo parlamentu, ter poročila in pregledi, ki jih pripravijo nevladne organizacije.

Postopek vodi pristojno telo, določeno za spremljanje akcijskega načrta, vključno z vsemi potrebnimi postopki, pripravo časovnega razporeda in morebitnim vmesnim pregledom.

Pristojno telo bi državam članicam lahko predlagalo posebna prednostna vprašanja za poglobljeno analizo. Zagotovilo bo, da bo Odbor ministrov redno obveščen o napredku pri uresničevanju tega akcijskega načrta.

V postopku bodo v skladu s poslovnikom sodelovale tudi mednarodne nevladne organizacije invalidov. Ob tem bi lahko pozvali tudi druge ustrezne interesne skupine, naj po svoje prispevajo na način, določen v pravilniku pristojnega telesa.

Malaška deklaracija o invalidih
Razvoj v smeri polnega sodelovanja invalidov kot državljanov

*(sprejeta na drugi evropski konferenci ministrov,
pristojnih za politike vključevanja invalidov,
Malaga, Španija, 7. in 8. maj 2003)*

1. Ministri, pristojni za politike vključevanja invalidov, zbrani na povabilo španske vlade 7. in 8. maja 2003 v Malagi na drugi evropski konferenci ministrov, ki jo je organiziral Svet Evrope,

1. SE ZAVEDAMO,

2. da je cilj Sveta Evrope, ki je zapisan v njegovem statutu, "doseči večjo enotnost med njegovimi članicami, da se zavarujejo in uresničijo ideali in načela, ki pomenijo skupno dediščino držav članic, in da se omogoči njihov lažji gospodarski in družbeni napredek";

3. dosežka prve konference ministrov, pristojnih za invalidske politike, organizirane 7. in 8. novembra 1991 v Parizu na temo Samostojno bivanje invalidov, zaradi katerega je Odbor ministrov Sveta Evrope sprejel Priporočilo št. R (92) 6 o skladni invalidski politiki;

4. dejstva, da so varstvo in spodbujanje človekovih pravic in temeljnih svoboščin ter njihovo polno udejanjanje bistvena za dejavno sodelovanje invalidov v družbi in da načelo enakih možnosti za invalide pomeni temeljno vrednoto, ki je skupna vsem državam članicam Sveta Evrope;

5. prispevka evropskega invalidskega gibanja na drugi ministrski konferenci Sveta Evrope o invalidnosti Od besed k dejanjem, sprejetega na Evropskem forumu nevladnih organizacij 8. aprila 2003 v Madridu;

6. da so med državami članicami Sveta Evrope precejšnje razlike v njihovem političnem, gospodarskem in družbenem položaju in da so številne države, zlasti tiste v prehodu, morda manj usposobljene za izpolnjevanje zahtev sodobnih invalidskih politik ter zaradi tega potrebujejo več nasvetov in dodatne pomoči;

7. dejstva, da se invalidske politike spoprijemajo z različnimi političnimi, gospodarskimi, socialnimi, demografskimi, kulturnimi in tehnološkimi izzivi, saj so se v zadnjem desetletju v Evropi zgodile spremembe, ki vplivajo na kakovost življenja prebivalstva in sprožajo številne izzive, hkrati pa ponujajo nove možnosti za razvoj skladnih invalidskih politik;

8. dejstva, da sta za invalide pomembna predvsem dva vidika: na eni strani naraščanje števila starejših prebivalcev v Evropi, kar je treba upoštevati pri pripravi strategije za socialno usklajenost, temelječi na preprečevanju popolne odvisnosti od podpornih storitev in ohranjanju kakovosti življenja v starosti; na drugi strani pa dejstvo, da osebe z motnjami v telesnem in duševnem razvoju ter boleznimi zaradi napredka znanosti na področju zdravja in izboljšanja bivalnih razmer živijo dlje in imajo polnejše življenje ter nove potrebe glede zagotavljanja storitev, ekonomske podpore in varstva njihovih človekovih pravic;

9. dejstva, da je Evropska unija leto 2003 razglasila za evropsko leto invalidov in da je njegov glavni cilj ozaveščati o pravicah invalidov, njihovih enakih možnostih ter spodbujati polno uživanje teh pravic;

10. naloge začasnega odbora Združenih narodov, "da upošteva predloge za spodbujanje in varovanje pravic in dostojanstva invalidov pri pripravi vsestranske in celovite mednarodne konvencije";

11. dela, ki ga je opravil Odbor Sveta Evrope za rehabilitacijo in vključevanje invalidov, ki krepi medvladno sodelovanje v okviru Delnega sporazuma na socialnem področju in v javnem zdravstvu;

12. dosežkov Sveta Evrope in drugih mednarodnih organizacij, ustanov ali dogodkov, naštetih v dodatku k tej deklaraciji;

2. PONOVRNO POTRJUJEMO

13. svojo zavezo, da bomo varovali človekove pravice in temeljne svoboščine vsakogar, ki je pod jurisdikcijo naših držav, zapisane v Evropski konvenciji o človekovih pravicah, da se vsak človek rodi svoboden in z enakimi pravicami ter dostojanstvom in da lahko pozitivno prispeva k razvoju in blaginji družbe ter da so vsi ljudje pred zakonom enaki in upravičeni do enakega pravnega varstva;

14. da se morajo določbe o polnem in učinkovitem uresničevanju vseh človekovih pravic, zapisane v evropskih in drugih mednarodnih listinah o človekovih pravicah, uporabljati brez kakršnega koli razlikovanja, vključno s tistim zaradi invalidnosti;

15. svojo voljo, izraženo na prvi konferenci ministrov, pristojnih za invalidske politike, ki je bila leta 1991 v Parizu, da bomo spodbujali skladno in celovito invalidsko politiko, da je Priporočilo št. R (92) 6 o skladni invalidski politiki države spodbudilo, da so sprejele zakonodajne in politične ukrepe, ki vodijo k napredku na poti do polnega sodelovanja, ter da je to priporočilo temeljni dokument, ki naj bo izhodišče za prihodnje ukrepanje;

16. da krepitev polnopravnega državljanstva in polnega sodelovanja invalidov zahteva usposobitev posameznika, da bo lahko obvladoval svoje lastno življenje, za kar so lahko potrebni posebni podporni ukrepi;

3. MENIMO,

17. da je v naslednjem desetletju naš glavni cilj izboljšati kakovost življenja invalidov in njihovih družin s poudarkom na njihovem vključevanju v družbo in polnem sodelovanju v njej, saj je dostopna družba, v kateri lahko vsak sodeluje, v korist vsem:

18. da morajo ukrepi, katerih cilj je izboljšati kakovost življenja invalidov, temeljiti na celoviti presoji njihovega položaja, možnosti in potreb, ter razvijati inovativne pristope pri zagotavljanju storitev ob upoštevanju invalidovih sposobnosti, upravičenj in okoliščin;

19. da mora ustrezno strategijo za uresničevanje tega cilja vključevati prihodnji akcijski načrt za spodbujanje odprave vseh oblik diskriminacije invalidov vseh starosti s posebnim poudarkom na invalidnih ženskah in invalidih, ki potrebujejo zahtevnejšo raven podpore, da bi lahko uživali svoje človekove pravice, temeljne svoboščine in polnopravno državljanstvo;

20. da se je treba celovito lotiti priprave nacionalnih in mednarodnih invalidskih politik in zakonodaje, ki bodo pravi odgovor na potrebe invalidov na vseh ustreznih področjih politik, zlasti na ključnih, kakor so dostop do stanovanja, vzgoja in izobraževanja, poklicno usmerjanje in usposabljanje, zaposlitev, grajeno okolje, javni prevoz, informacije, zdravstveno varstvo in socialna varnost;

21. da je osnovni cilj razviti ekonomske, socialne, izobraževalne, zaposlitvene, okoljske in zdravstvene ukrepe, da se ohrani čim večja sposobnost vsakega invalida, da obvladuje svoje življenje in pomaga preprečevati invalidnost;

22. da sta vzgoja in izobraževanje temelj vključevanja v družbo in da si je treba prizadevati, da bodo invalidni otroci imeli možnost za redno šolanje, če je to v interesu otroka, da se jim omogoči lažji prehod iz šole ali visokošolskega študija do zaposlitve in da bodo razvili koncept vseživljenjskega učenja;

23. da je enakopraven dostop do zaposlitve ključnega pomena za sodelovanje v družbi; zato si je treba prizadevati za vključevanje invalidov na trg dela, po možnosti na odprti trg, našo pozornost usmeriti v presoyo sposobnosti in uresničevanje aktivnih politik, ter da raznovrstna delovna sila s spodbujanjem dostopa invalidov do rednih trgov dela za družbo pomeni dodano vrednost;

24. da je bistvenega pomena razumeti socialni vidik tehnologije in čim boljše izkoristiti možnosti novih tehnologij, da se povečata samostojnost in medsebojno sodelovanje invalidov na vseh področjih življenja;

25. da zaradi znanstvenih dosežkov na zdravstvenem področju in izboljšanja življenjskih razmer osebe z motnjami v telesnem in duševnem razvoju ter boleznimi živijo dlje, kar narekuje nove potrebe in izzive v zvezi z zagotavljanjem storitev oskrbe, ki jih je treba zadovoljevati z inovativnimi pristopi;
26. da je treba zagotoviti, da staranje ne bo imelo za posledico preveliko število oseb, odvisnih od podpornih storitev, s tem da se prebivalstvo že od otroštva dalje ozavešča o zdravih navadah in življenjskih razmerah, ki ohranjajo telesno in duševno zdravje tudi v poznejšem življenjskem obdobju;
27. da sta potrebna napredek pri odstranjevanju ovir in sprejetje načela univerzalnega oblikovanja, s čimer se zagotovi, da se ne ustvarjajo nove ovire;
28. da majhno, vendar rastoče število invalidov potrebuje zahtevnejšo raven podpore, zaradi česar priznavamo, da je za take posameznike in njihove družine treba okrepiti ustrezne službe, ki pa morajo biti vpete v vzorec skupnostnih storitev;
29. da je treba več pozornosti nameniti položaju invalidnih žensk v Evropi, da se jim zagotovijo neodvisnost, samostojnost, sodelovanje v družbi in vključevanje vanjo, in da morajo sprejeti ukrepi podpirati pristop k razvoju invalidske politike na načelu enakosti spolov;

4. SE ZAVEZUJEMO,

30. da si bomo brez razlikovanja in ob spoštovanju človekovih pravic prizadevali za izenačevanje možnosti invalidov na vseh področjih politike;
31. da invalidov ne bomo diskriminirali zaradi invalidnosti ali identitete;
32. da bomo povečevali možnosti invalidov za samostojno bivanje v skupnosti s postopnim sprejetjem načel vključujočih tehnologij in univerzalnega oblikovanja med drugim pri gradnji okolja, javnih objektov in naprav, komunikacijskih sistemov in stanovanj;
33. da si bomo prizadevali za usklajeno delovanje vladnih služb; posebna zaveza je spodbujanje pravičnosti pri zagotavljanju skupnih storitev, zdravstvenega varstva in pravnega sistema ter krepitev odgovornosti med lokalnimi, regionalnimi in državnimi ravni;
34. da bomo spodbujali zagotavljanje kakovostnih storitev, ki temeljijo na potrebah posameznih invalidov in so jim dostopne po objavljenih merilih primernosti ter temeljijo na skrbni in pravični presoji in so prilagojene invalidovi lastni izbiri, samostojnosti, blaginji in zastopanosti, kar se zagotavlja z nadzornimi ukrepi, pravno ureditvijo in dostopom do neodvisnega razsojanja pritožb, in da bomo utrdili in krepili že obstoječe ukrepe;
35. da se bomo zavzemali za vključevanje invalidov na vsa področja življenja z izobraževanjem in z zavezo invalidom kot državljanom z možnostjo odločanja o sebi;
36. da bomo pospešili vključevanje invalidov na trg dela, tako da bomo usmerili pozornost v presojo njihovih sposobnosti, zlasti poklicnih, in izboljšali dostopnost do poklicnega usmerjanja in usposabljanja ter zaposlitve;
37. da bomo v celoti upoštevali potrebe invalidnih otrok in njihovih družin ter starejših invalidov, ne da bi pri tem zmanjševali že obstoječe zaveze do odraslih invalidov v aktivni dobi ne glede na to, ali so zaposleni ali ne, ker zaposlitev ne sme biti edino merilo državljanstva, prizorišče za sodelovanje in pot do človekovega dostojanstva;
38. da bomo še naprej podpirali temeljne in uporabne znanstvene raziskave zlasti na področju novih informacijskih in komunikacijskih tehnologij ter tako izboljšali podporo, ki omogoča vzajemno sodelovanje na vseh področjih življenja;
39. da se bomo zavzemali za učinkovito izenačevanje možnosti med moškimi in ženskami ter dejavno sodelovanje invalidov s posebnim poudarkom na ženskah in dekletih na področju vzgoje in izobraževanja ter

usposabljanja, zaposlovanja, socialne politike, dejavnega sodelovanja in odločanja, spolnosti, zastopanosti v družbi, materinstva, življenja doma in v družini ter preprečevanja nasilja;

40. da bomo opravili dodatne analize področja ukrepov in predpisov, ki bi učinkovito izboljšali bivanje tistih invalidov v skupnosti, ki potrebujejo zahtevnejšo raven podpore, in zbirali statistične podatke, ki so potrebni za opredelitev in oceno invalidskih politik;

41. da bodo odgovorne službe skrbno ocenile potrebe družin z invalidnimi otroki, da bi zagotavljale take podpirne ukrepe, ki bodo otrokom omogočali odraščanje v njihovih družinah, vključenost v življenje lokalnih otrok in šolanje;

42. da bomo natančno ocenili potrebe družin kot izvajalcev neformalne oskrbe, zlasti tistih z invalidnimi otroki, ali ki skrbijo za osebe, ki potrebujejo zahtevnejšo raven podpore, zaradi zagotavljanja ukrepov obveščanja, usposabljanja in pomoči, vključno s psihološko podporo, da se jim omogoči življenje v družini;

43. da bomo razvijali programe in pripomočke za zadovoljevanje potreb invalidov, prilagojene njihovi starosti;

44. da bomo prebivalstvo že od otroštva ozaveščali o zdravih navadah in načinu življenja, da bi z aktivnim staranjem ohranili dobro telesno in duševno zdravje tudi v poznejšem življenjskem obdobju;

45. da si bomo prizadevali razvijati pozitivno podobo invalidov v sodelovanju z različnimi interesnimi skupinami, vključno z občili;

46. da bomo invalide vključevali v odločanje o vprašanih, ki se jih osebno tičejo, invalidske organizacije pa v oblikovanje politike, in da bomo posebno pozornost namenjali večkratnim invalidom ali invalidom z različnimi okvarami in tistim, ki se ne morejo sami zastopati;

47. da bomo pri oblikovanju politike spodbujali vključevanje in sodelovanje socialnih partnerjev ter vseh drugih javnih in zasebnih interesnih skupin in udeležencev;

5. PRIPOROČAMO,

48. da Odbor ministrov Sveta Evrope ob polnem sodelovanju vseh držav članic tudi v prihodnje spodbuja politike, katerih cilj je zagotavljati polnopravno državljanstvo in dejavno sodelovanje invalidov, in krepi vlogo Sveta Evrope kot pristojnega mesta za mednarodno sodelovanje na področju oblikovanja invalidske politike s pozivanjem Odbora za rehabilitacijo in vključevanje invalidov ter drugih pristojnih odborov Sveta Evrope k nadaljnji skupni obravnavi invalidskih politik na vseh področjih njihove pristojnosti;

49. izdelavo akcijskega načrta Sveta Evrope za invalide ob upoštevanju mnenj, izraženih na tej ministrski konferenci: nov okvir evropske politike za naslednje desetletje, ki temelji na človekovih pravicah in partnerstvu med različnimi udeleženci, določitev strateških ciljev in prednostnih nalog za uresničevanje polnopravnega državljanstva in dejavnega sodelovanja invalidov v življenju v skupnosti z izvedljivimi, primernimi in trajnostnimi politikami;

50. da ima Svet Evrope dejavno vlogo pri pogajanjih za prihodnja zasedanja začasnega odbora Združenih narodov, ustanovljenega, "da bi upošteval predloge pri pripravi vsestranske in celovite mednarodne konvencije za spodbujanje in varovanje pravic in dostojanstva invalidov", in da se je treba opreti na bogate izkušnje Sveta na področju človekovih pravic;

6. POZIVAMO

51. vse države članice Sveta Evrope in države opazovalke ter predstavnike evropskih nevladnih organizacij, da sodelujejo pri dejavnostih in delu Sveta za kakovostnejšo skladno politiko za invalide in z njihovim polnim sodelovanjem;

7. ŽELIMO

52. z vsemi ljudmi, tudi Neevropci, deliti prepričanja, vrednote in načela, ki se nanašajo na človekove pravice in temeljne svoboščine invalidov ter njihovo polnopravno državljanstvo in dejavno sodelovanje v življenju skupnosti, zapisana v tej deklaraciji evropskih ministrov in opredeljena kot skupne evropske vrednote.

* * *

Nazadnje se zahvaljujemo španskim oblastem za izvrstno organizacijo konference in njihovo veliko gostoljubnost.

Dodatek 2 k akcijskemu načrtu

VIRI

Konvencija o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin (ETS št. 5);

Evropska socialna listina (ETS št. 35) in Evropska socialna listina (spremenjena) (ETS št. 163);

Evropski kodeks o socialni varnosti (ETS št. 48), Protokol k Evropskemu kodeksu o socialni varnosti (ETS št. 48A), Evropski kodeks o socialni varnosti (spremenjen) (ETS št. 139);

Konvencija o varstvu človekovih pravic in dostojanstva človeškega bitja v zvezi z uporabo biologije in medicine: Konvencija o človekovih pravicah v zvezi z biomedicino (ETS št. 164);

Konvencijo o varstvu evropske stavbne dediščine (ETS št. 121);

Konvencija o krajini (ETS št. 176);

"Strategija za socialno usklajenost", ki jo je Evropski odbor za socialno usklajenost Sveta Evrope sprejel dne 12. maja 2000;

Priporočilo št. R (86) 18 Odbora ministrov o Evropski listini o športu za vse: invalidi;

Priporočilo št. R (92) 6 Odbora ministrov o skladni invalidski politiki;

Resolucija ResAP(95)3 o listini za poklicno ocenjevanje invalidov;

Priporočilo št. R (96) 5 Odbora ministrov državam članicam o usklajevanju poklicnega in družinskega življenja;

Priporočilo št. R (98) 3 Odbora ministrov državam članicam o dostopu do visokošolskega izobraževanja;

Priporočilo št. R (98) 9 Odbora ministrov državam članicam o odvisnosti;

Priporočilo št. R (99) 4 Odbora ministrov državam članicam o pravnem varstvu nemočnih odraslih oseb;

Priporočilo Rec(2001)12 Odbora ministrov državam članicam o prilagoditvi storitev zdravstvene oskrbe potrebam po zdravstveni oskrbi in zdravstvenih storitvah ljudi z obrobja;

Priporočilo Rec(2001)19 Odbora ministrov državam članicam o udeležbi državljanov v lokalnem javnem življenju;

Priporočilo Rec(2002)5 Odbora ministrov državam članicam o zaščiti žensk pred nasiljem;

Priporočilo Rec(2003)3 Odbora ministrov državam članicam o uravnoteženi udeležbi žensk in moških v političnem in javnem odločanju;

Priporočilo Rec(2003)19 Odbora ministrov državam članicam o izboljšanju dostopa do socialnih pravic;

Priporočilo Rec(2004)10 Odbora ministrov državam članicam glede varstva človekovih pravic in dostojanstva oseb z duševnimi motnjami;

Priporočilo Rec(2004)11 Odbora ministrov državam članicam o pravnih, operativnih in tehničnih standardih e-volitev;

Priporočilo Rec(2004)15 Odbora ministrov državam članicam o elektronskem upravljanju ("e-upravljanje");

Priporočilo Rec(2005)5 Odbora ministrov državam članicam o pravicah otrok, ki živijo v zavodih;

Resolucija Res AP(2001)1 Odbora ministrov Sveta Evrope o uvedbi univerzalnega oblikovanja v učne načrte vseh poklicev, ki oblikujejo grajeno okolje ("Resolucija Tomar");

Resolucija ResAP(2001)3 Odbora ministrov Sveta Evrope "Za polnopravno državljanstvo invalidov s pomočjo novih tehnologij";

Resolucija ResAP(2005)1 Odbora ministrov Sveta Evrope o zaščiti pred zlorabo invalidnih odraslih in otrok

Priporočilo št. 1185 (1992) Parlamentarne skupščine Sveta Evrope o rehabilitacijskih politikah za invalide;

Priporočilo 1418 (1999) Parlamentarne skupščine Sveta Evrope o varstvu človekovih pravic in dostojanstvu bolnih na smrt in umirajočih

Priporočilo št. 1560 (2002) Parlamentarne skupščine Sveta Evrope o skupnih prizadevanjih za zdravljenje in ozdravitev po poškodbi hrbtenjače

Priporočilo št. 1592 (2003) Parlamentarne skupščine Sveta Evrope "Za polno vključenost invalidov v družbo";

Priporočilo 1598 (2003) Parlamentarne skupščine Sveta Evrope o zaščiti znakovnega jezika v državah članicah Sveta Evrope;

Priporočilo št. 1601 (2003) Parlamentarne skupščine Sveta Evrope o izboljšanju položaja zapuščenih otrok v zavodih

Priporočilo št. 1698 (2005) Parlamentarne skupščine Sveta Evrope o pravicah otrok v zavodih;

Resolucija 216 (1990) Stalne konference lokalnih in regionalnih oblasti Evrope (sedaj Kongres lokalnih in regionalnih oblasti Evrope (Kongres) o rehabilitaciji in vključevanju invalidov: vloga lokalnih oblasti;

Priporočilo 129 (2003) Kongresa in Resolucija 153 (2003) o zaposlovanju in ogroženih skupinah;

Revidirana Evropska listina o vključevanju mladih v lokalno in regionalno življenje (Kongres), 21. maj 2003;

Sklepna deklaracija, ki so jo sprejeli predsedniki držav in vlad držav članic Sveta Evrope v Strasbourgu na Drugem vrhu Sveta Evrope (oktober 1997) in ugotovili, da je "socialna usklajenost ena glavnih prednostnih nalog razširjene Evrope, ki jo je treba izvajati kot bistveno dopolnilo spodbujanja človekovih pravic in dostojanstva";

Sklepna deklaracija (Malteška deklaracija), sprejeta na konferenci Sveta Evrope o dostopu do socialnih pravic", 14. in 15. november 2002;

Prispevki komisarja Sveta Evrope za človekove pravice;

Konvencija Združenih narodov o otrokovih pravicah (1989);

Mednarodni pakt Združenih narodov o ekonomskih, socialnih in kulturnih pravicah (1966);

Mednarodni pakt Združenih narodov o državljskih in političnih pravicah (1966);

Splošna deklaracija Združenih narodov o človekovih pravicah (1948);

Standardna pravila Združenih narodov za izenačevanje možnosti invalidov (1993);

Unescova izjava iz Salamance in okvir za ukrepe na področju izobraževanja za osebe s posebnimi potrebami (1994);

Mednarodni akcijski načrt o staranju, ki ga je Druga svetovna skupščina o staranju sprejela 8. do 12. aprila 2002 v Madridu;

Regionalna strategija za izvajanje madridskega mednarodnega akcijskega načrta o staranju 2002, ki ga je sprejela Ministrska konferenca o staranju Gospodarske komisije OZN za Evropo 11. do 13. septembra 2002 v Berlinu;

Mednarodna klasifikacija okvar, prizadetosti in oviranosti (ICIDH) (1980) Svetovne zdravstvene organizacije (WHO);

Mednarodna klasifikacija funkcioniranja, invalidnosti in zdravja (ICF) (2001) Svetovne zdravstvene organizacije (WHO);

Konvencija Mednarodne organizacije dela (MOD) o poklicni rehabilitaciji in zaposlovanju invalidov (št. C 159), 1983 in ustrezno Priporočilo MOD o poklicni rehabilitaciji in zaposlovanju invalidov (št. R 168), 1983, ;

Resolucija Sveta in ministrov za izobraževanje, ki so se sestali v okviru Sveta 31. maja 1990, o vključevanju invalidnih otrok in mladine v redne sisteme vzgoje in izobraževanja;

Sporočilo Komisije o enakih možnostih invalidov: Nova strategija Evropske skupnosti za invalide (COM(96) 406 končno);

Resolucija Sveta Evropske unije in predstavnikov vlad držav članic, ki so se sestali v okviru Sveta 20. decembra 1996, o enakih možnostih invalidov;

Priporočilo Sveta z dne 4. junija 1998 o parkirni kartici za invalide (98/376/ES);

Resolucija Sveta z dne 17. junija 1999 o enakih zaposlitvenih možnostih invalidov (1999/C 186/02);

Sporočilo Komisije Svetu, Evropskemu parlamentu, Ekonomsko-socialnemu odboru in Odboru regij: Za Evropo brez ovir za invalide (COM(2000) 284 končno);

Direktiva Sveta 2000/78/ES z dne 27. novembra 2000 o splošnih okvirih enakega obravnavanja pri zaposlovanju in delu;

Sklep Sveta (2000/750/ES) z dne 27. novembra 2000 o določitvi akcijskega programa Skupnosti za boj proti diskriminaciji (2001 do 2006);

Sklep Sveta (2001/903/ES) z dne 3. decembra 2001 o Evropskemu letu invalidov 2003;

Resolucija Sveta z dne 6. februarja 2003 o "e-dostopnosti" – izboljšanje dostopa invalidov do družbe znanja, (2003/C 39/03);

Resolucija Sveta z dne 5. maja 2003 o enakih možnostih invalidnih učencev, dijakov in študentov pri izobraževanju in usposabljanju (2003/C 134/04);

Resolucija Sveta z dne 6. maja 2003 o dostopnosti kulturne infrastrukture in kulturnih dejavnosti za invalide (2003/C 134/05);

Resolucija Sveta z dne 15. julija 2003 o spodbujanju zaposlovanja invalidov in njihovega vključevanja v družbo (2003/C 175/01);

Sporočilo Komisije Svetu, Evropskemu parlamentu, Ekonomsko-socialnemu odboru in Odboru regij: e-dostopnost (COM(2005) 425 končno);

Sporočilo Komisije Svetu, Evropskemu parlamentu, Ekonomsko-socialnemu odboru in Odboru regij: Uresničevanje, rezultati in celovita ocena Evropskega leta invalidov 2003 (COM(2005) 486 končno);

Sporočilo Komisije Svetu, Evropskemu parlamentu, Ekonomsko-socialnemu odboru in Odboru regij: Položaj invalidov v razširjeni Evropski uniji: Evropski akcijski načrt 2006–2007 (COM(2005) 604 končno);

Sporočilo Komisije Svetu, Evropskemu parlamentu, Ekonomsko-socialnemu odboru in Odboru regij: Enake možnosti invalidov: Evropski akcijski načrt (COM(2003) 650 končno);

Madridska deklaracija "Nediskriminacija in pozitivni ukrepi prinašajo vključenost v družbo", sprejeta na Evropski konferenci nevladnih organizacij marca 2002 v Madridu;

Barcelonska deklaracija: Mesto in invalidi (1995);

Deklaracija evropskih socialnih partnerjev o zaposlovanju invalidov (Köln, maj 1999);

Deklaracija socialnih partnerjev ob evropskem letu invalidov: Spodbujanje enakih možnosti in dostopa do zaposlovanja za invalide (20. januar 2003);

Prispevek evropskega invalidskega gibanja k Drugi evropski konferenci Sveta Evrope o invalidnosti "Od besed k dejanjem", sprejet na Evropskem forumu nevladnih organizacij 8. aprila 2003 v Madridu.